

Prikaz organizacije sustava podrške osobama s poremećajem iz spektra autizma u Finskoj

Šunjić, Vinka

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:107596>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**Prikaz organizacije sustava podrške za osobe s poremećajem iz spektra autizma u
Finskoj**

Vinka Šunjić

Zagreb, rujan 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**Prikaz organizacije sustava podrške za osobe s poremećajem iz spektra autizma u
Finskoj**

Vinka Šunjić

Prof. dr. sc. Jasmina Frey Škrinjar

Zagreb, rujan 2017.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad „*Prikaz organizacije sustava podrške za osobe s poremećajem iz spektra autizma u Finskoj*“ i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Vinka Šunjić

Mjesto i datum: Zagreb, rujan. 2017.

Zahvaljujem se mentorici prof.dr.sc. Jasmini Frey Škrinjar na podršci, savjetima, razumijevanju i uloženom trudu tijekom izrade ovog rada.

Zahvaljujem se i predsjednici udruge „The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome“ Tarji Parviainen te edukacijskim rehabilitatoricama Ursuli Nystedt-Rintakumpu i Paivi Heiskanen-Hautala na nesebičnoj pomoći i vremenu koje su našle za mene.

Hvala svim kolegama i prijateljima bez kojih ovaj studij ne bi bio isti.

Najviše se zahvaljujem svojim roditeljima i ostatku obitelji, kojima i posvećujem ovaj rad.

Prikaz organizacije sustava podrške za osobe s poremećajem iz spektra autizma u Finskoj

Sažetak

Blagostanje Finske se ogleda u društvu izgrađenom na obrazovanju, kulturi i razumijevanju te se temelji na tome kako nitko ne smije biti tretiran drugačije na osnovi roda, godina, podrijetla, jezika, religije, mišljenja, zdravlja, teškoće ili iz bilo kojeg drugog razloga.

Poremećaji iz spektra autizma su velika i raznolika skupina poremećaja rane dječje dobi nepoznate etiologije. Obilježja poremećaja iz spektra autizma su odstupanja u socijalnoj komunikaciji i interakciji te atipičnosti u obilježjima općeg ponašanja i interesa.

Cilj ovog rada je prikaz organizacije sustava zdravlja i socijalne skrbi te obrazovanja za djecu i mlade s poremećajem iz spektra autizma u Finskoj.

U skladu s postavljenim ciljem, a proučavanjem relevantne dokumentacije dani su prikazi organizacije sustava zdravstva i socijalne skrbi počevši od probira i dijagnostike u sklopu kojeg je iznesena i finska inačica Autism Spectrum Screening Questionnaire (ASSQ) te rezultati istraživanja primjene ovog instrumenta. U radu je izneseno i izvješće o ranoj intervenciji te prikaz rada organizacije sustava za socijalno osiguranje pod imenom Kela u kojem roditelji ostvaruju takozvani doplatak za djecu s teškoćama, količinu materijalne podrške i kriterije za dobivanje iste.

Rad sadrži i prikaze organizacije sustava obrazovanja u sklopu kojeg su navedeni rezultati istraživanja dobiveni kvalitativnom analizom podataka dobivenih putem intervjua o ranom i predškolskom obrazovanju i skrbi u ranom djetinjstvu s glavnim značajkama koje dovode do kvalitete istih. Također sadrži i opise osnovnog obrazovanja kojima je glavna nit vodilja upravo to da svi imaju jednak pristup kvalitetnom obrazovanju. Jedan od načina povećanja potencijala svakog učenika za Finsku je upravo odgovarajuća vrsta podrške dostupna svima. Podrška je podijeljena u tri razine koje uključuju opću, pojačanu i posebnu podršku s naglaskom na mogućnost prelaska iz jednog sloja podrške u drugi bez formalnih odluka.

Kvalitativnom obradom podataka predstaviti će i zapažanja o radu The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome.

Ključne riječi: poremećaj iz spektra autizma, Finska, sustav podrške, zdravstvo i socijalna skrb, obrazovanje

An overview of the Finnish support system for individuals with autism spectrum disorder

Summary

The prosperity of Finland is reflected on a society built on education, culture and understanding. Moreover, it is based on the fact that no one should be treated differently on the basis of gender, age, origin, language, religion, opinion, health, disabilities or for any other reason.

Autism spectrum disorder refers to a range of conditions of unknown etiology. It can be characterized with challenges regarding social communication and interaction along with atypical behavior and interests.

The aim of this paper is to present the organization of health and social care system together with education for children and young people with autism spectrum disorder in Finland.

In accordance with the set goals, the study of relevant documents will give an overview of health care and social welfare organizations, starting with screening and diagnostics within which it will represent the Finnish version of The Autism Spectrum Screening Questionnaire (ASSQ) and the results related to it. This paper will also present a study connected with early intervention and will introduce the work of social insurance institution named Kela in which parents and children with disabilities receive benefits and disability allowance.

In addition to the subject, this paper will also include and present the organization of the education system which will demonstrate the results of the research obtained through qualitative data analysis which are collected using interview regarding early childhood care and preschool education. Likewise, it will include concept of the basic education in which the main guideline is to have equal access to high quality education for everyone. Equally, Finns consider that one of the ways to maximize the potential of each student is to provide individually based support available for everyone. Support is divided into three levels that include general, intensified and special support with an emphasis on the ability to move from one level of support to another one without bringing formal decisions.

In the end, it will display remarks on the work of the Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome using the results based on the qualitative research.

Key words: autism spectrum disorder, Finland, support system, health and social care, education system

1.	UVOD	8
1.1.	Poremećaji iz spektra autizma	8
1.2.	Općenito o Finskoj	9
1.3.	Prevalencija osoba s poremećajem iz spektra autizma u Finskoj	10
1.4.	Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Finske	10
1.4.1.	Probir i dijagnostika	11
1.4.2.	Rana intervencija	12
1.4.3.	Kela	13
1.5.	Obrazovni sustav u Finskoj	14
1.5.1.	Obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu	15
1.5.1.1.	Načela i vrijednosti obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu	15
1.5.1.2.	Učenje i igra	16
1.5.1.3.	Kvaliteta obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu	17
1.5.2.	Predškolsko obrazovanje	18
1.5.2.1.	Vrste podrške	19
1.5.2.2.	Asistivne usluge i tumači	22
1.5.2.3.	Produljeno obvezno obrazovanje	23
1.5.3.	Osnovno obrazovanje	23
1.5.3.1.	Vrijednosti osnovnog obrazovanja	23
1.5.3.2.	Koncepcija učenja	24
1.5.3.3.	Misija i ciljevi općeg obrazovanja	25
1.5.3.4.	Vrste podrške	25
1.5.3.5.	Posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke	31
1.6.	The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome	33
2.	PROBLEM ISTRAŽIVANJA	33
3.	CILJ ISTRAŽIVANJA	34
4.	ISTRAŽIVAČKA PITANJA	35
5.	METODE	35
5.1.	Sudionici istraživanja	35
5.2.	Metoda prikupljanja podataka	36
5.3.	Način prikupljanja podataka	38
6.	KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA	39
7.	INTERPRETACIJA NALAZA ISTRAŽIVANJA	47
8.	ZAKLJUČAK	50
9.	LITERATURA	55

10.	Prilozi	58
10.1.	Ilustracija aktivnosti i uređenja obrazovnih ustanova u Finskoj	58

1. UVOD

1.1. Poremećaji iz spektra autizma

The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.; DSM–V; American Psychiatric Association, 2013) je jedna od najkorištenijih nomenklatura za razvrstavanje mentalnih poremećaja. Za razliku od prethodnog priručnika DSM-IV iz 1994 i onog revidiranog DSM-IVTR iz 2000 godine, najnoviji donosi sjedinjenje autističnog poremećaja, Asperger sindroma i pervazivnog razvojnog poremećaja u **poremećaj iz spektra autizma (PSA)**. Simptomi ovih poremećaja su predstavljeni kroz kontinuum od blažih do težih oštećenja na dva područja koja uključuju socijalnu komunikaciju i ograničena, ponavljajuća ponašanja/interese. Ovom promjenom se nastoji poboljšati specifičnost i osjetljivost kriterija za dijagnozu poremećaja iz spektra autizma te kako bi se ustanovili primjereni postupci ciljani na specifično oštećenje. Nadalje, definira poremećaj iz spektra autizma kao trajni deficit socijalne komunikacije i socijalne interakcije kroz različite kontekste uključujući manjak socijalnog reciprociteta, neverbalne komunikacije u svrhu socijalne interakcije te vještina za izgradnju, održavanje i razumijevanje odnosa. Uz manjak socijalne komunikacije, dijagnoza poremećaja iz spektra autizma zahtjeva i postojanje ograničenih, ponavljajućih obrazaca ponašanja, interesa i aktivnosti.

U sklopu dijagnoze poremećaja iz spektra autizma, individualne karakteristike su naznačene kroz upotrebu razvrstavača (s ili bez intelektualnih oštećenja; s ili bez jezičnih oštećenja; pridruženi neurorazvojni, mentalni ili poremećaji ponašanja), ali i kroz razvrstavače koji opisuju simptome autizma (godina javljanja zabrinutosti; s ili bez gubitka razvijenih vještina; težina/ozbiljnost poremećaja). U skladu s tim, mnogi pojedinci s Asperger sindromom bi sada, primjerice, imali dijagnozu poremećaja iz spektra autizma bez jezičnih i intelektualnih oštećenja. Priručnik također navodi kako su intelektualne teškoće često pridružene uz poremećaj iz spektra autizma, a sama procjena intelektualnih sposobnosti može biti složena zbog socijalno-komunikacijskog i ponašajnog deficita, koji, kao takvi, mogu ometati razumijevanje testova. Zbog navedenog, vrlo je bitno imati prikladnu procjenu intelektualnog funkcioniranja osoba s poremećajem iz spektra autizma s kojom ćemo iznova procjenjivati razvojne periode poradi nestabilnog kvocijenta inteligencije, posebice u ranom djetinjstvu (American Psychiatric Association, 2013).

U Finskoj, kao i u Hrvatskoj, službeni priručnik za dijagnosticiranje poremećaja iz spektra autizma je *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines*. U prethodnoj verziji priručnika autizam se svrstavao u psihoze, a sada je prikladnije smješten u F84, preciznije, u pervazivne razvojne poremećaje. Glavne karakteristike pervazivnog razvojnog poremećaja su: nepromjenjivo stanje koje se javilo u ranom djetinjstvu; oštećenje ili kašnjenje razvojnih vještina čvrsto povezanih s biološkim sazrijevanjem središnjeg živčanog sustava i neprekidan tijek koji ne uključuje smanjenje i povratak na staro. Pod pervazivne razvojne poremećaje *ICD-10* ubraja: autizam u djetinjstvu, atipični autizam, Rettov sindrom, drugi dezintegrativni poremećaji u djetinjstvu, poremećaj hiperaktivnosti povezan s mentalnom zaostalošću i stereotipnim kretnjama, Asperger sindrom, ostali pervazivni razvojni poremećaji i pervazivni razvojni poremećaji, nespecificirani (World Health Organization, 1992). Trenutačno važeća *ICD-10* klasifikacija razlikuje 8 vrsta pervazivnih razvojnih poremećaja, ali radna verzija nove klasifikacije predviđa spajanje većeg broja poremećaja u jednu kategoriju uz prisutne potkategorije, ovisno o odsustvu ili prisustvu intelektualnih teškoća (Cepanec i sur., 2015).

1.2. Općenito o Finskoj

Republika Finska se smjestila na sjeveroistoku Europe te geografski spada u nordijske zemlje. Prema posljednjim izračunima iz travnja ove godine ima 5,505,575 stanovnika (Statistics Finland, 2017). Službeni jezici su Finski, Švedski i Sami, a zbog svjetskih prilika i popratnog porasta imigranata te izbjeglica koji naseljavaju Finsku, sve veći broj stanovništva govori nekim drugim stranim jezikom (Statistics Finland, 2017). Blagostanje Finske ogledamo kroz socijaldemokratski režim kojim se mogu pohvaliti i Švedska, Danska te Norveška. Ovakvu vrstu režima povezujemo s visokim porezima i prihodima, visokim udjelom sudjelovanja žena te visokim ekonomskim dobrostanjem koje se može iščitati kroz nisku stopu smrtnosti, visoka životna očekivanja i visoko povjerenje među građanima (Fenger, 2007). Nadalje, velikodušnost i univerzalnost ovog režima kao i činjenica da redistribucija dobiti ne ovisi o individualnim doprinosima (Esping- Andersen, 1990; Arts and Gelissen, 2002 prema Fenger, 2007), čine ga vrlo poželjnim.

Socijalna politika pojedine države predstavlja okvir za kvalitetan sustav podrške, a kao što je već navedeno, u Finskoj je zastupljen socijaldemokratski (nordijski) režim socijalne zaštite koji temelje ima u činjenici da je država zadužena za socijalnu odgovornost svojih građana te da su socijalne službe uređene i financirane od strane središnje vlade i lokalnih

uprava. Sami pristup uslugama se bazira na posjedovanju finskog državljanstva, a ne na zaposlenju i osiguranjima (Heinämäki, 2008).

1.3. Prevalencija osoba s poremećajem iz spektra autizma u Finskoj

Kontinuirani porast broja osoba s PSA možemo pripisati, a i povezati, sa brojnim čimbenicima kao što su suvremeniji dijagnostički kriteriji, poboljšana dijagnostička preciznost, veći broj dostupnih službi, veća osviještenost šire javnosti i prihvaćanje činjenice da poremećaj iz spektra autizma koegzistira s drugim poremećajima i stanjima (Fombonne, 2001; Fombonne 2003; Blaxill 2004; Rutter, 2005; Wazana i sur. 2007; Rosenberg i sur. 2009; Maenner i sur., 2010 prema Hinkka-Yli-Salomäki i sur., 2014).

Učestalost dijagnoze PSA u Finskoj je mjerena istraživanjem populacije djece rođene od 1. siječnja 1987. do 31. prosinca 2005. godine, što ukupno čini 1,2 milijuna djece. Rezultati istraživanja su pokazali da godišnja stopa učestalosti PSA iznosi 53.7 prema 10,000. Kod dječaka učestalost je veća te iznosi 82.6 prema 10,000, dok je kod djevojčica 23.6 prema 10,000, što nas dovodi do omjera 3.5:1. Istraživanje je također pokazalo kako srednja dob za dijagnozu dječjeg autizma iznosi 4 godine, dok je za Asperger sindrom i pervazivni razvojni poremećaj srednja dob iznosila 9 godina (Hinkka-Yli-Salomäki i sur., 2014).

1.4. Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Finske

Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Finske ima širok spektar polja rada te se između ostalog bavi i promicanjem blagostanja, socijalnim i zdravstvenim uslugama, sigurnosti dohotka, osiguranjem, radnim vijekom i ravnopravnosti spolova. Za osobe s posebnim potrebama, a samim tim i za osobe s PSA, najznačajniji je pristup socijalnim i zdravstvenim uslugama koje, u uskoj suradnji s ministarstvom, pružaju općine. Općine su dužne organizirati socijalne usluge s ciljem:

- Pružanja podrške osobama u svakodnevnom životu
- Pružanja podrške pri stambenom zbrinjavanju
- Pružanja novčane pomoći
- Sprječavanja socijalnog isključivanja, a promicanja inkluzije
- Pružanja podrške prilikom zlostavljanja ili bilo kakvog oblika nasilja
- Osiguranja uravnoteženog razvoja i dobrobiti djece

- Pružanje podrške osobama koje zloupotrebljuju droge i alkohol, osobama s mentalnim problemima ili nekim drugim bolestima te osobama s posebnim potrebama i starijim osobama
- Pružanje podrške, a s ciljem jačanja fizičke, psihološke, socijalne i spoznajne sposobnosti
- Pružanje podrške prijateljima i obitelji osoba kojoj je primarno pružena podrška (Ministry of Social Affairs and Health, 2017).

Glavni principi Republike Finske, a koji se tiču osoba s posebnim potrebama, odnose se na uspostavljanje jednakosti, sudjelovanja i pristupa potrebnim uslugama i podršci. Javne usluge te društvo bez barijera bi trebali biti omogućeni svakome. Ukoliko se opće usluge pokažu neučinkovite, pružaju se posebne usluge i aktiviraju se usluge koje se tiču stambenog zbrinjavanja, pomoćnih tehnologija i prijevoza, a glavni cilj je pružiti podršku radnim i funkcionalnim sposobnostima osobe s teškoćama i poticati njihovu autonomiju (Ministry of Social Affairs and Health, 2017).

1.4.1. Probir i dijagnostika

Primarna zdravstvena zaštita se provodi u 160 lokalnih centara diljem Republike Finske, a jedna od ključnih faza za djecu s poremećajem iz spektra autizma je probir koji se odvija u ovim centrima (Ministry of Social Affairs and Health, 2017). Camarata (2014) naglašava važnost probira i pravovremene dijagnostike što povezuje upravo s ranim učenjem kroz socijalne situacije nastale od strane roditelja, braće i sestara te vršnjaka, a koje djeca s PSA, zbog pretjerane selektivnosti, ali i ograničenih interesa, ne opažaju. S ciljem omogućavanja kvalitetnog sredstva za probir, *The Autism Spectrum Screening Questionnaire (ASSQ)* je od strane kliničkih psihologa na finski jezik preveden 1990-ih godina, dok je 2000-ih objavljena *Finnish ASSQ* verzija (Mattila i sur., 2012). Potvrda ovog instrumenta se provodila u istraživanju provedenom na 4,408 djece (Statistics Finland, 2000 prema Mattila i sur., 2012). Prilikom istraživanja koristili su se mjerni instrumenti *The Autism Diagnostic Interview-Revised (ADI-R)* i *The Autism Diagnostic Observation Schedule (ADOS)*, ali ne kao dijagnostička sredstva, već kako bi se dobile strukturirane informacije od strane roditelja i polustrukturirana procjena djeteta. Inteligencija je mjerena uz pomoć *Weschler Intelligence Scale for Children-Third Revision (WISC-III)*, a razvojni dječji miljokazi su posebno bilježeni za svu djecu s već potvrđenom dijagnozom PSA (Weiss i sur., 2009 prema Mattila i sur., 2012). Glavni cilj ovog istraživanja odnosio se na određivanje najpogodnijeg *cut-off score* za *Finnish ASSQ*

kod visoko ili srednje rizične populacije te kod probira baziranog na populaciji djece školske dobi (Mattila i sur., 2012). Pokazalo se da ASSQ kao instrument za probir najbolje funkcionira ukoliko se u obzir uzme sumirani rezultat roditelja i učitelja. Nije preporučljivo koristiti isključivo procjenu roditelja, a trebamo uzeti u obzir da je ASSQ instrument za probir, a ne dijagnostiku, a za kao takav nam nije bitna valjanost i specifičnost, nego sama činjenica da je provedena evaluacija i potvrđivanje prevedenog instrumenta za probir (Mattila i sur., 2012).

Nakon iskazane sumnje na poremećaj iz spektra autizma sljedeći korak je dijagnostika, a osobe zadužene za procjenu i dijagnozu su dio evaluacijskog tima koji se sastoji od dječjeg psihijatra, dječjeg neurologa, psihologa, logopeda i fizioterapeuta, dok krajnju dijagnozu daje dječji psihijatar ili dječji neurolog. Spoznajno funkcioniranje procjenjuju klinički psiholozi pomoću *Griffith Developmental Scale* ili *Wechsler Intelligence Scale for Children (WISC)* (Kielinen i sur., 2000 prema Kielinen i sur., 2002). *The Childhood Autism Rating Scale (CARS)* se koristi za ispitivanje težine samog poremećaja (Schopler i sur., 1988 prema Kielinen i sur., 2002). Capanec i sur. (2015) naglašavaju činjenicu da djeca, premda u ranoj dobi udovoljavaju dijagnostičkim kriterijima PSA, ne moraju nužno udovoljavati istima u školskoj ili odrasloj dobi, no uzimaju u obzir važnost rane procjene i dijagnostike koja im posljedično omogućuje uključivanje u programe rane intervencije.

1.4.2. Rana intervencija

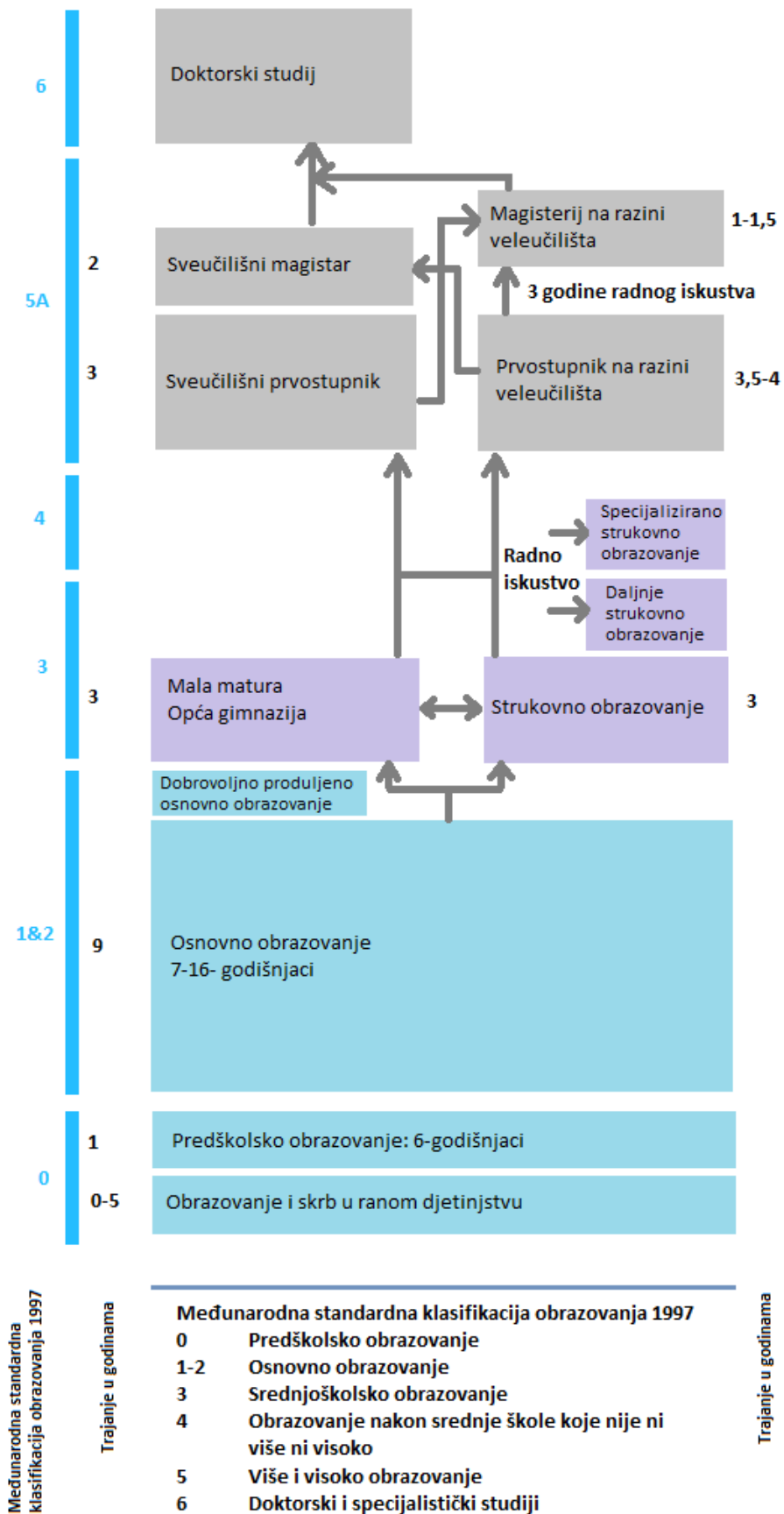
Premda postoji mali broj istraživanja o rano-intervencijskim postupcima za djecu s poremećajem iz spektra autizma, Salomone i sur. (2016) su objedinili osamnaest europskih zemalja te prikupili podatke o 1680 djece čiji su roditelji u istraživanje bili uključeni preko roditeljskih organizacija ispunjavajući online upitnik o postupcima rane intervencije kojima su bila obuhvaćena. Ukupan broj djece iz sjevernog dijela Europe je iznosio 341, dok je iz Republike Finske u uzorak bilo uključeno 41 dijete. 4,9 % djece od ukupnog uzorka nije primilo nikakvu podršku u vidu rane intervencije, dok je 95,1 % djece sudjelovalo u postupcima rane intervencije. Od toga je 31,7 % djece sudjelovalo u bihevioralnim intervencijama, 19,5 % u razvojnim intervencijama i/ili intervencijama baziranim na odnosima, 85,4 % u govorno-jezičnim intervencijama, 61 % u intervencijama vezanim uz radnu terapiju, 43,9 % u ostalim edukacijskim i psihološkim terapijama, a 61,1 % rano-intervencijskih postupaka se odnosilo na edukaciju roditelja (Salomone i sur., 2016).

1.4.3. *Kela*

Kela je vladina agencija koja predstavlja instituciju za socijalno osiguranje u Republici Finskoj, a usko je povezana s radom Ministarstva socijalne skrbi i zdravlja. Svojom postojanjem ona pruža svim građanima Republike Finske i finskim državljanima koji borave van države novčanu sigurnost tako uključujući mirovine, zdravstveno osiguranje, rehabilitaciju, naknadu nezaposlenima, potporu roditeljima, stambeno zbrinjavanje, novčanu pomoć za studente te subvenciju troškova prijevoza, osnovno socijalno osiguranje te usluge za osobe s posebnim potrebama (Kansaneläkelaitos - The Social Insurance Institution of Finland, 2017).

Glavna svrha beneficija za osobe s posebnim potrebama je jačanje autonomije i kvalitete života osoba s posebnim potrebama i osoba s kroničnim bolestima. Djeca s teškoćama mlađa od 16 godina imaju pravo na *disability allowance* ukoliko imaju bolest ili ozljedu koja zahtjeva skrb i rehabilitaciju, a koja traje dulje od 6 mjeseci te zahtjeva puno veću predanost i njegu u odnosu na djecu iste dobi. Za osobe s posebnim potrebama starije od 16 godina postoje parametri koji moraju biti zadovoljeni za ostvarivanje prava na *disability allowance*, a odnose se na smanjenu sposobnost brige o sebi, smanjenu sposobnost izvršavanja kućanskih poslova te smanjenu sposobnost za nošenje sa radnim i obrazovnim zahtjevima. Najmanja novčana pomoć iznosi 92,14 eura mjesečno, srednja iznosi 215 eura mjesečno i najveća iznosi 416,91 eura mjesečno, a stupnjevine su u odnosu na ozbiljnost same teškoće (Kansaneläkelaitos - The Social Insurance Institution of Finland, 2017).

1.5. Obrazovni sustav u Finskoj

1.5.1. Obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu

Obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu postaje važna stavka u mnogim zemljama. Brojna istraživanja pokazuju kako kvalitetno obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu utječe na povećanje socijalnog i ekonomskog blagostanja, dobrobit djece i ishode učenja koji su temelj za cjeloživotno učenje, smanjenje siromaštva te povećanje međugeneracijske socijalne mobilnosti (OECD, 2012).

U Finskoj obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu se bazira na integrativnom pristupu obrazovanju i skrbi te se definira kao planirano i ciljno orijentirano obrazovanje temeljeno na odgoju i skrbi te s naglaskom na pedagogiju. Svako dijete predškolske dobi ima pravo na obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu. Nakon roditeljskog dopusta, roditelji moraju odlučiti između tri opcije: obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu organizirano na općinskoj razini, privatne službe za obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu uz plaćeni dječji doplatak ili da jedan od roditelja ostaje kod kuće i brine se za dijete uz plaćeni dječji doplatak, a sve dok najmlađe dijete ne navrši tri godine. Bitno je naglasiti kako obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu nije obvezno, a odnosi se na djecu do 6 godina. Predškolsko obrazovanje za djecu od 6 godina je obvezno i besplatno (European commission/EACEA/Eurydice, 2016).

1.5.1.1. Načela i vrijednosti obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu

Glavna načela i vrijednosti obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu se baziraju na Konvenciji o pravima djeteta (1991), a obuhvaćaju dostojanstvo, nediskriminaciju i jednakost, djetetove interese, djetetova prava na život i potpuni razvoj. Nadalje, u skladu s finskim zakonskim regulativama i dokumentima, načela obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu se temelje na djetetovom pravu na tople osobne odnose, razvoj i učenje, sigurno i zdravo okruženje koje omogućuje igru i razne aktivnosti, pravo glasa u skladu s dobi i zrelosti, prikladnu podršku, a u skladu s kulturom, jezikom, religijom i uvjerenjima samog djeteta (Ministry of Social Affairs and Health, 2002).

Obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu ima važnu ulogu u naglašavanju vrijednosti djetinjstva, njegovanju djetinjstva i pomaganju da se dijete razvije u odraslu osobu. Glavni cilj odgojitelja je da uzmu u obzir unaprjeđenje osobnog blagostanja, jačanje obazrivog ponašanja i djelovanja prema drugima te sustavno građenje autonomije (Ministry of Social Affairs and Health, 2002).

1.5.1.2. Učenje i igra

Okruženje se formira kao cjelina, a na temelju fizičkih, psiholoških i socijalnih značajki. Kada je okruženje fleksibilno i bogato, potiče učenje i budi interes i znatiželju djece da eksperimentiraju, djeluju i izražavaju sebe. Djeca su po prirodi znatiželjna i željna učenja, a pri doticaju s novim stvarima i pojavama, koriste sva osjetila. Ostvarivanje toplih osobnih odnosa smatra se temeljem za učenje. Odgojitelji su ti koji svojom posvećenošću poučavanju slušaju djecu i daju im mogućnost za stvaranje inicijative, odlučivanje o aktivnostima, istraživanje i izražavanje misli koje, kao takvo, djeluje na stvaranje pozitivne slike o učenju. Nadalje, naglasak je usmjeren na razvoj jezika koji se kroz odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu razvija pričanjem priča i igrom. Učenje jezika je kreativan proces u kojem imitacija igra veliku ulogu. Tijekom rane dobi, djeca trebaju odgojitelja koji je često uz njih i koji najbolje poznaje djetetov način komuniciranja. Tijekom odrastanja djeca stvaraju poveznicu između jezika i igre, koje zatim stvara smisao igre te potiče prijateljske odnose. Naglasak se pridaje i na igri riječima, rimi te smiješnim riječima bez smisla kako bi se privukla pažnja djeteta i stvorila jezična svijest. Djeca također uživaju u pričanju priča od strane odgajatelja, ali i u pričanju priča koje su sami smislili putem kreativnih aktivnosti (Ministry of Social Affairs and Health, 2002).

Djeca se igraju s ciljem igranja i kroz igru oni uče. Odgojitelji pažljivim promatranjem i analiziranjem podupiru djetetov način igranja, a također i prepoznaju djetetove verbalne i neverbalne inicijative za igrom. Iako podupiru djetetovu slobodu za igrom, oni vode dijete kroz igru na direktne i indirektne načine. Važno je da odgojitelj može analizirati igru u smislu učenja te prepoznati situacije s ciljem poticanja učenja empatije, socijalnih, jezičnih i motoričkih vještina te mašte. Odgojitelji isto tako trebaju poticati djecu na fizičku aktivnost te poučavati pokrete sigurne za izvođenje. Djecu koja su slabije fizički aktivna treba poticati na kretanje (Ministry of Social Affairs and Health, 2002).

Imajući priliku sudjelovati u aktivnostima vrtića, spoznala sam od kolike je važnosti igra u finskom obrazovnom sustavu, posebice igre na otvorenom. Naime, svaki dan, bez obzira na vremenske uvjete i prilike, djeca iz vrtića izlaze na igralište koje dijele s ostatkom škole. Odgojiteljice i dadilje pomažu pri oblačenju i svlačenju, iako se naglasak stavlja na samostalnost pri izvedbi istog. Na ulazu u vrtić postoje tuš kabine u kojima se djeca čiste i stavljaju svoje odjevne predmete i obuću na unaprijed određena mjesta, ovisno o tome je li roba suha ili ne, i ovisno o tome gdje se nalazi njihovo ime i popratna slika. U odgojnim skupinama ima vrlo malo mjesta za sjedenje te je naglasak na slobodnoj igri, ali i unaprijed određenim aktivnostima i planu samog vrtića. Za sve postoji struktura pa tako djeca počinju svoj dan slobodnom igrom, potom odlaskom na otvoreno, užinom i spavanjem. Na kraju dana djeca svoje vrijeme provedu u skladu s planskim aktivnostima samih odgojiteljica i dadilja.

1.5.1.3. Kvaliteta obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu

Prema različitim indikatorima kvalitete obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu, *OECD* (2012) razlikuje 5 ključnih razina:

- 1) Kvalitetni ciljevi i minimalni standardi
- 2) Kurikulum i pedagogija
- 3) Kvalifikacija radne snage, obrazovanje i osposobljavanje te uvjeti rada
- 4) Sudjelovanje obitelji i zajednice
- 5) Istraživanja, praćenje i evaluacija.

U globalu, Finska postiže iznadprosječne rezultate na većini indikatora kvalitete obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu. Na sociodemografskim značajkama i ishodima tržišta rada, stopi plodnosti te stopi zaposlenosti majki u skladu je s prosjekom ili iznad prosjeka. Siromaštvo djece je izrazito nisko, a učenici u Finskoj postižu izvanredne rezultate iz matematike, čitanja i znanosti. Ravnopravnost spolova s naglaskom na prihode žena, broj upisane djece u sustav obrazovanja s tri i pet godina te poboljšanje ishoda zdravlja za djecu od petnaest godina su neke od područja koja je potrebno razmatrati i poboljšati (OECD, 2012).

Nadalje, Finska postiže odlične rezultate na indikatoru kvalitete obrazovanja koji se, posebice, odnosi na omjer djece i osoblja te kvalifikaciju osoblja zaduženog za obrazovanje s naznakom da je kvalifikacija osoblja zaduženog za njegu niža (srednja škola njegovateljskog smjera) od osoblja zaduženog za obrazovanje (prvostupničko predškolsko obrazovanje). Kvalifikacije osoblja, obrazovanje te profesionalno usavršavanje doprinose poboljšanju pedagoške kvalitete, koja je uvelike povezana sa boljim ishodima za dijete. Kvalifikacija osoblja nema izravan utjecaj na ishode djeteta nego je povezana sa sposobnosti kvalificiranog osoblja da stvori visokokvalitetno pedagoško okruženje. Ključni elementi visokokvalificiranog osoblja se očituju u načinima uključivanja djece u rad, poticanju interakcije s i među djecom te korištenju različitih instruktivskih tehnika s ciljem pobuđivanja razumijevanja i samostalnosti djece u radu i učenju. Osoblje koje sudjeluje u obrazovanju i skrbi u ranom djetinjstvu može se pohvaliti visokom kvalifikacijom onih zaduženih za učenje i poučavanje, mnogim prilikama za profesionalnim usavršavanjem, ali i povoljnom radnom okolinom. U prilog tome ide činjenica da je osoblje zaduženo za učenje i poučavanje odlično obrazovano i osposobljeno te pomno odabrano uz mogućnosti obrazovanja u raznim javnim i privatnim programima. Profesionalno usavršavanje je obvezno za sve osoblje, a omogućeno je kroz različite programe, od različitih

pružatelja usluga te kroz različite modalitete i s različitim temama. Uvjeti rada, s posebnim naglaskom na omjer osoblja i djece, su među najboljima u svijetu (OECD, 2012).

1.5.2. Predškolsko obrazovanje

Kao sljedeću ključnu stavku obrazovanja djece u Finskoj, rad će predstaviti predškolsko obrazovanje koje počinje u šestoj godini i traje godinu dana te je obavezno i besplatno za svu djecu. Ključni ciljevi predškolskog obrazovanja su utvrđeni na individualnom razvoju djeteta i njegovom potencijalu za učenje, kao i na potrebama društva i ostalih.

Ciljevi obrazovanja:

1. Izgradnja samopouzdanja te razvoj *learning-to-learn* vještine u skladu s kojom će usvojiti osnovne vještine, znanja i sposobnosti iz različitih područja u skladu s njihovim godinama i mogućnostima. Naglasak je na učenju kroz igru, odnos s vršnjacima i stvaranju želje za učenjem, da bi bili spremni za nove izazove puni samopouzdanja i kreativnosti.
2. Učenje razlikovanja dobrog od lošeg kroz razumijevanje vlastite društvene uloge, usvajanje i uvažavanje pravila o suživotu te internalizaciju dobrih manira. Također će naučiti regulirati svoja ponašanja, naučiti se nositi sa svakodnevnim situacijama i, u skladu s godinama, brinuti o vlastitom zdravlju. Naglasak se stavlja i na razumijevanje jednakosti među ljudima te prihvaćanje različitosti.
3. Razvijanje jezičnih sposobnosti, kulturnog identiteta te vještine izražavanja vlastitog mišljenja kroz upoznavanje različitih umjetnosti, lokalne i nacionalne kulture te, koliko je moguće, i ostalih kultura.
4. Ekološku osviještenost i interes za prirodu kroz promatranje i analiziranje vlastitog okruženja, uživanje u ljepoti i različitosti okruženja te svjesnost o posljedicama njihovog djelovanja (Finnish National Board of Education, 2010).

Nadalje, okruženje za učenje se odnosi na fizičku, psihološku, socijalnu, spoznajnu i emocionalnu okolinu kroz koju se provlače aktivnosti. Ključne vrijednosti okruženja za učenje uključuju interakciju između odgajatelja i djeteta te među djecom, različite metode rada i

zadatke za učenje. Dobro okruženje za učenje potiče dječju znatiželju, interese i motivaciju za učenjem te pruža različitu podršku za razvojem i učenjem. Ne samo da djeci osigurava mogućnosti za igru i ostale aktivnosti, nego i za mir i tišinu. Ključna područja poučavanja u predškolskom obrazovanju su:

1. Jezične vještine i interakcije
2. Matematika
3. Etika i religija
4. Učenje o okolišu i prirodi
5. Zdravlje
6. Fizički i motorički razvoj
7. Umjetnost i kultura (Finnish National Board of Education, 2010).

1.5.2.1. Vrste podrške

Vrsta podrške u predškolskim ustanovama se ogleda kroz opću podršku, pojačanu podršku i posebnu podršku. **Opća podrška** se temelji na tome da svako dijete ima pravo na visokokvalitetno predškolsko obrazovanje kao i na tome da ima pravo na podršku i vođenje u učenju s ciljem razvoja. Mogućnosti i potrebe djeteta se uzimaju u obzir te se zajedno s ostalim osobljem i skrbnicima prepoznaju snage i sredstva postizanja dobrobiti. Odgajatelj obvezno provodi procjenu potrebne podrške u suradnji sa skrbnicima (Finnish National Board of Education, 2010).

Pojačana podrška se pruža djeci kojoj opća podrška nije dostatna, a po prirodi je intenzivnija i postojanija od opće podrške. Glavni cilj pojačane podrške je razvoj djeteta kroz sustavno učenje te je dizajnirana kako bi spriječila eskalaciju odstupanja u razvoju. Tijekom pružanja pojačane podrške važan udio imaju i edukacijski rehabilitatori i/ili odgajateljice sa specijalizacijom edukacijskog rehabilitatora te djetetovi skrbnici, a krajnji naglasak se stavlja na suradnju među njima. Praćenje i procjena djeteta tijekom pojačane podrške je iznimno važno zbog preispitivanja plana učenja te promjene istog, a u skladu s trenutnim stanjem i potrebama djeteta (Finnish National Board of Education, 2010).

Mjere pojačane podrške su potaknute pedagoškom procjenom koja opisuje:

1. Status djetetova razvoja i učenja kao cjelinu
2. Procjenu opće podrške pružene djetetu te procjenu njenog uspjeha
3. Djetetove sposobnosti učenja te posebne potrebe vezane uz razvoj i učenje
4. Procjenu pedagoških značajki, okoline učenja, djetetova blagostanja i ostalih čimbenika s ciljem uspostavljanja prikladne podrške (Finnish National Board of Education, 2010).

Posebna podrška se omogućuje onoj djeci čije se predškolsko obrazovanje ne može organizirati kroz niti jedan drugi način zbog individualnih karakteristika i razvojnih teškoća. Djetetove sposobnosti mogu biti smanjene iz različitih razloga, uključujući razvojne teškoće, bolesti, funkcionalna oštećenja ili zbog okolinskih rizičnih čimbenika. Prilikom procjene djetetovih potreba vrlo je bitno uzeti u obzir mišljenje odgojitelja, pružatelja usluga zaduženih za blagostanje djeteta te djetetovih skrbnika. Glavna svrha pružanja posebne podrške je poticanje djetetova razvoja i učenja kroz holističku i sustavnu podršku (Finnish National Board of Education, 2010). Odluka za pružanjem posebne podrške može biti donesena i prije početka pohađanja predškolskog obrazovanja ukoliko psihološka i medicinska procjena ukazuje na to. Prije nego se donese odluka o posebnoj podršci, odgovorne osobe su dužne poslušati dijete i njegove skrbnike (Basic Education Act, 2010 prema Finnish National Board of Education, 2010). Prilikom pisanja pedagoške odluke, odgovorno tijelo će uvrstiti izvješće o djetetovom napredovanju napisano od strane odgajatelja, izvješće o mjerama pojačane podrške pružene djetetu te cjelovit prikaz djeteta pripremljen timski, multidisciplinarno (Finnish National Board of Education, 2010).

Pisana pedagoška odluka ističe:

1. Status djetetova razvoja i učenja kao cjelinu;
2. Izvješće o mjerama pojačane podrške pružene djetetu te procjeni njene učinkovitosti;
3. Djetetove sposobnosti i posebne potrebe vezane uz razvoj i učenje;
4. Procjenu pedagoških značajki, okoline učenja, djetetova blagostanja i ostalih čimbenika s ciljem uspostavljanja prikladne podrške (Finnish National Board of Education, 2010).

Individualizirani plan učenja u predškolskom obrazovanju je plan napretka djetetova razvoja i učenja, a sadrži dogovore potrebne u predškolskom obrazovanju, kao i podršku potrebnu djetetu. U suštini to predstavlja pisani pedagoški dokument temeljen na kurikulumu te se može koristiti kao dio generalne i pojačane podrške (Basic Education Act, 2010 prema

Finnish National Board of Education, 2010). Glavni cilj plana učenja je zajamčiti dobre preduvjete za djetetov razvoj i učenje, stvoriti odgojiteljevu svjesnost o djetetovoj situaciji te, u skladu s tim, olakšati učitelju plan rada. Također, omogućava suradnju među odgojiteljima, ali i između odgojitelja i obitelji. Skrbnicima djeteta pruža informacije kako bi i sami mogli pružati potporu djetetu. Plan predstavlja i sredstvo za procjenu djetetovog razvoja i učenja, a mora sadržavati:

1. Djetetove sposobnosti učenja i posebne potrebe vezane uz razvoj i učenje
2. Ciljeve koji se odnose na djetetove sposobnosti učenja, rada, interakcije te socio-emocionalnih vještina
3. Pedagoška rješenja, uključujući timsko poučavanje, različite metode poučavanja, metode rada, sredstvo komunikacije, posebna pomagala, materijale za učenje te ostalu podršku
4. Rješenja vezana za socijalno učenje, fizičko i psihološko okruženje te rješenja službi organiziranih u svrhu dobrobiti djeteta
5. Opis suradnje među stručnjacima te odgovornosti pojedinog člana
6. Primjenu suradnje na dijete i skrbnike te podršku od strane skrbnika
7. Mogućnosti djeteta za sudjelovanje u ostalim aktivnostima te opis suradnje sa organizatorima istih
8. Praćenje i procjenu djetetova napretka, načine procjene i vrijeme te djetetovu samoprocjenu
9. Pojedince uključene u izradu plana (Finnish National Board of Education, 2010).

Djeci kojoj je potrebna posebna podrška, umjesto individualiziranog plana učenja, predviđen je **individualizirani edukacijski plan**. Individualizirani edukacijski plan je pisani pedagoški dokument koji pokriva predškolski obrazovni kontekst, pedagoške metode i ostale mjere podrške s ciljem individualnog razvoja djeteta te kao takav uključuje pojedine značajke individualiziranog plana učenja s proširenim značajkama koje uključuju:

1. Prikaz djetetovih sposobnosti učenja i posebne potrebe vezane uz razvoj i učenje
2. Ciljeve koji se odnose na djetetove sposobnosti učenja i rada te socio-emocionalnih i motoričkih vještina
3. Pedagoška rješenja uključujući timsko poučavanje, različite metode poučavanja, metode rada, sredstvo komunikacije, posebna pomagala, materijale za učenje te ostalu podršku

4. Praćenje i procjenu djetetova napretka, načine procjene i vrijeme te djetetovu samoprocjenu
5. Rješenja vezana za socijalno učenje, fizičko i psihološko okruženje te rješenja službi organiziranih u svrhu dobrobiti djeteta
6. Opise kako je djetetovo predškolsko obrazovanje omogućeno u suradnji s drugim programima i/ili u posebnim skupinama
7. Opise kako je djetetovo predškolsko obrazovanje u posebnim skupinama integrirano u ostale programe predškolskog obrazovanja
8. Opis suradnje među stručnjacima te odgovornosti pojedinog člana
9. Opis dogovora vezanih za djetetov prijevoz
10. Mogućnosti djeteta za sudjelovanje u ostalim predškolskim aktivnostima te opis suradnje sa organizatorima istih
11. Opis suradnje sa djetetom i skrbnicima te podrška od strane skrbnika
12. Pojedince uključene u izradu plana (Finnish National Board of Education, 2010).

Posebni obrazovni programi mogu biti omogućeni kroz redovno predškolsko obrazovanje imajući u vidu što je u interesu djeteta te preduvjete za ostvarenje, a može se odvijati stalno ili djelomično u posebnim skupinama ovisno o prikladnom okruženju (Basic Education Act, 2010 prema Finnish National Board of Education, 2010). Obzirom da u Finskoj postoji poseban smjer koji obrazuje kadar odgojitelja specijaliziran za edukacijsku rehabilitaciju, primjena pedagoških metoda rada koja potiče raznolike potrebe djece s posebnim potrebama nije upitna.

1.5.2.2. Asistivne usluge i tumači

Djeca s teškoćama u razvoju i ostala djeca s posebnim obrazovnim potrebama imaju pravo na tumače i asistivne usluge potrebne za sudjelovanje u obrazovanju (Basic Education Act, 2003 prema Finnish National Board of Education, 2010). Kao dio opće podrške, tumači i asistivne usluge mogu biti kratkotrajne prirode i bez da djetetu treba neki drugi oblik podrške. Po pitanju pojačane podrške, sama potreba za tumačem i asistivnim uslugama mora biti procijenjena kao dio pedagoške procjene. Korištenje tumača i asistivnih usluga je iznimno vezano za pružanje posebne podrške, a utjecaj i prikladnost samih usluga se procjenjuje kao dio pedagoške dokumentacije. U sklopu pedagoške dokumentacije također se bilježe odgovornosti, praćenje i primjena usluga (Finnish National Board of Education, 2010).

1.5.2.3. Produljeno obvezno obrazovanje

Ukoliko je očito da dijete zbog svoje teškoće ili bolesti neće zadovoljiti ciljeve općeg obrazovanja u devet godina, obvezno obrazovanje počinje godinu dana ranije i traje 11 godina. Trajanje predškolskog obrazovanja za učenike s produljenim obveznim obrazovanjem može biti jednu ili dvije godine (Basic Education Act, 2010 prema Finnish National Board of Education, 2010). Glavni cilj je ojačati djetetove mogućnosti koje mu pomažu da se nosi s obrazovanjem što je bolje moguće (Finnish National Board of Education, 2010). Produljeno obvezno obrazovanje je ponajprije namijenjeno djeci sa težim oštećenjima uključujući i djecu s oštećenjima vida i sluha, motoričkim oštećenjima i intelektualnim teškoćama te djeci s razvojnim kašnjenjima (Government Proposal to Parliament for legislation governing education, 1997 prema Finnish National Board of Education, 2010). Kod djece koja nisu zadovoljila uvjete za upis u osnovno obrazovanje postoji i pripremni razred s ciljem usvajanja potrebnih vještina.

1.5.3. Osnovno obrazovanje

Temelj osnovnog obrazovanja ogleda se u kvaliteti i jednakosti te stvaranju uvjeta za djetetov rast, razvoj i učenje. Upravljački sustav finskog obrazovanja temelji se na *Basic Education Act and Decree, Governemnt Decrees*, Nacionalnom kurikulumu i lokalnim kurikulumima te Godišnjem planu škole. Glavni ciljevi kurikuluma jesu da odredbama usmjeri obrazovanje i rad škole te da promoviraju jednako ispunjavanje sveobuhvatnog i jedinstvenog ustroja osnovnog obrazovanja. Osnovno obrazovanje možemo promatrati kao jednu cjelinu u kojoj se ciljevi i sadržaji različitih elemenata međusobno povezuju kako bi oblikovali osnovu nastave i školsku kulturu. Lokalni kurikulum je također važan dio upravljačkog sustava obrazovanja koji igra važnu ulogu upravo poštujući nacionalne ciljeve usklađujući ih s lokalnim (Finnish National Bord of Education, 2016).

1.5.3.1. Vrijednosti osnovnog obrazovanja

Vrijednosti osnovnog obrazovanja temelje se na:

1. Jedinstvenosti svakog učenika te pravu na kvalitetno obrazovanje

Svaki učenik je jedinstven i dragocjen te kao takav ima pravo odrasti u odraslo biće i člana društva. Kako bi postigli navedeno, učenicima je potrebno ohrabrenje i individualna podrška, kao i pravo da se čuje njihov glas te samim tim i cijeni u školskoj zajednici. Jednako

je važno i da svaki učenik ima priliku sudjelovati i u zajedničkom radu s ciljem poboljšanja cijele zajednice. Učenici imaju pravo na kvalitetno obrazovanje i uspješno učenje. Tijekom učenja, učenici izgrađuju svoj identitet, humanost, svjetonazor i životnu filozofiju te svoje mjesto pod suncem, dok istovremeno upoznaju sebe, okolinu, društvo i različite kulture. Isključivanje iz procesa učenja i obrazovanja predstavlja prijetnju za razvoj, a osnovno obrazovanje stvara preduvjet za cjeloživotno učenje koje je osnovni dio kvalitetnog života.

2. Humanosti, općem obrazovanju i sposobnosti, jednakosti i demokraciji

Osnovno obrazovanje podržava učenikov razvoj u humano biće koje teži ka istini, dobroti, ljepoti, pravdi i miru. Obrazovane osobe teže da postupe ispravno te iskažu poštovanje prema sebi, drugima i okolini, a također i kritički sagledavaju informacije. Osnovno obrazovanje je izgrađeno na poštovanju života i ljudskih prava i nastoji izgraditi učenike koji će cijeniti ljudsko dostojanstvo.

3. Kulturološkoj raznolikosti

Osnovno obrazovanje se temelji na raznolikoj Finskoj kulturnoj baštini. Obrazovanje potpomaže učenicima u izgradnji vlastitog kulturnog identiteta, ali ih uči i o poštivanju osoba drugačije kulturološke podloge i uvjerenja.

4. Nužnosti održivog načina života

Obzirom da su ljudi dio prirode i, u potpunosti, ovisni o zdravom ekosistemu, bitno je razumjeti koliko je ovo ključna uloga u čovjekovu životu, a osnovno obrazovanje u Finskoj podržava i poučava učenike o važnosti održivog razvoja zajedno sa svim ekološkim, ekonomskim, kulturalnim i socijalnim dimenzijama (Finnish National Board of Education, 2016).

1.5.3.2. Konceptija učenja

Nacionalni kurikulum je baziran na konceptu učenja koji učenike vidi kao aktivne sudionike. Oni uče kako bi ostvarili ciljeve i riješili probleme, kako samostalno tako i s drugima. Korištenje jezika, fizičkih elemenata i različitih osjetila, iskustava i emocija su ključni za razvoj mišljenja i učenja. Učenje se odvija kroz konstantnu interakciju s drugim učenicima, učiteljima i odraslima. Grupno učenje promiče učenikovu kreativnost, kritičko mišljenje, rješavanje problema i sagledavanje situacije iz druge perspektive. Učenici tijekom osnovnog obrazovanja postaju svjesni o vlastitom stilu učenja i također postaju odgovorni za procese svog učenja te

se pritom uče samoregulaciji. Interesi, radne navike, emocije, iskustva učenika utječu na njihove procese učenja i motivaciju. Dajući i primajući pozitivne i realistične povratne informacije učenikovi interesi se proširuju te raste samopouzdanje, samoučinkovitost i stvara se pozitivna slika o sebi, što u suštini predstavlja glavne ciljeve općeg obrazovanja (Finnish National Board of Education, 2016).

1.5.3.3. Misija i ciljevi općeg obrazovanja

Osnovno obrazovanje je kamen temeljac obrazovnog sustava, a također je i dio kontinuuma koji počinje predškolskim obrazovanjem. Glavna misija osnovnog obrazovanja ogleda se kroz obrazovnu zadaću, društvenu zadaću, kulturološku zadaću te kroz pogled na budućnost. Razvoj osnovnog obrazovanja je vođen inkluzijom i pristupačnosti. Naglasak se stavlja i na sprječavanje nejednakosti i ekskluzije te na promicanje spolne jednakosti. Tijekom osnovnog obrazovanja učenici se uče otvoreno i kritički pristupati promjenama te shvatiti vlastitu odgovornost u kreiranju budućnosti. Osnovno obrazovanje, kao takvo, predstavlja pozitivnu promjenu koja doprinosi društvu, kako na nacionalnoj, tako i na internacionalnoj razini.

Ciljeve osnovnog obrazovanja Finska povezuje s razvojem učenika u odrasle osobe i punopravne članove društva poticanjem razvoja samopouzdanja i razumijevanja kulture, ideologije i religijskih tradicija, ljudskih prava i demokratskih vrijednosti finskog društva uključujući promicanje jednakosti, suradnje, odgovornosti, zdravlja, dobrih navika i manira te održivog razvoja.

Sljedeći cilj osnovnog obrazovanja pretpostavlja važnost usvajanja znanja i vještina temeljenih na znanstvenim činjenicama. Posljednji, ali ne i manje važan cilj, naglašava važnost aktivnosti koje promiču jednakost, *learning-to-learn* vještine i sve potrebno za cjeloživotno učenje kroz interaktivnu okolinu i učenje izvan škole (Finnish National Board of Education, 2016).

1.5.3.4. Vrste podrške

Baš kao i u predškolskom obrazovanju, tako i u osnovnom obrazovanju, podršku možemo podijeliti na opću, pojačanu i posebnu podršku. Bilo koji oblik podrške pružen učeniku mora biti fleksibilan, pomno planiran i prilagođen djetetovim potrebama te vremenski omogućen učeniku koliko je god potrebno. U skladu s pojačanom podrškom, organizacija nastave i podrške temelji se na učenikovim snagama i potrebama pojedinog učenika, ali i čitave grupe.

Pažnja se pridaje prevenciji i ranom prepoznavanju teškoća u učenju. Prilikom planiranja nastave, sudionici nastavnog procesa uzimaju u obzir djetetove potrebe i variranje potrebne podrške od povremene do kontinuirane, odnosno od slabije ka jačoj. Jedan od ciljeva podrške je i prevencija nastanka ozbiljnijih teškoća te dugoročnih posljedica. Naglasak se stavlja i na pružanju prilike za uspjeh, bilo samostalno ili kao član grupe, te na ostvarivanju pozitivne slike o sebi i pozitivnog stava prema školi. Suradnja svih učitelja i stručnih suradnika je ključna zbog identificiranja i procjene potrebne podrške za učenika (Finnish National Board of Education, 2016). Ravnatelji pojedine škole imaju veliku ulogu pri procjeni obrazovnog programa učenika. Naime, odgajatelji u vrtićima, a u skladu s provedenom procjenom, ravnateljima sugeriraju učenike kojima bi pojedina škola ili program bio najbolji izbor. Ravnatelji potom odlaze opservirati djecu u vrtiće i potom donose odluku o primjerenosti njihove škole ili programa.

Pojačana podrška se pruža onda kada opća podrška nije dovoljna, a nastavlja se koliko god je učeniku potrebna te se organizira kao dio redovnog obrazovanja koristeći fleksibilne načine poučavanja. Djelomična inkluzija, individualno savjetovanje i suradnja škole i obitelji su veoma važni tijekom pružanja pojačane podrške. Učenje i samo pohađanje nastave se mora redovito pratiti i procjenjivati, a u skladu s tim i preoblikovati plan učenja.

Pedagoška procjena u sklopu pojačane podrške uključuje:

1. Cjelokupnu situaciju učenikova učenja i pohađanja nastave iz perspektive škole, učenika i skrbnika
2. Opću podršku koju prima učenik i evaluaciju učinkovitosti različitih oblika podrške
3. Učeničke snage, interese i sposobnosti te posebne potrebe vezane za učenje i pohađanje nastave
4. Procjenu pedagoških metoda, okoline za učenje, savjetovanja, dobrobiti učenika i svih ostalih mjera koje se mogu koristiti za podršku
5. Procjenu potrebe za pojačanom podrškom (Finnish National Board of Education, 2016).

Obzirom na vrijeme provedeno u Finskoj, imala sam priliku prisustvovati na nastavi u redovnoj školi Huhtasuo u Jyväskyläi, koja svoje prostore dijeli s vrtićem i posebnim odjeljenjima koja se razlikuju s obzirom na vrstu podrške te ima učionice namijenjene za djecu s težim razvojnim teškoćama i za djecu s blažim razvojnim teškoćama. Većina sati na kojima sam tijekom opservacije sudjelovala održani su na engleskom jeziku za učenike od 3. do 9. razreda koji primaju pojačanu podršku te se nalaze u posebnim odjeljenjima. Također sam prisustvovala i na satovima praktične nastave (kuhanje, šivanje i stolarske radionice). Svaki razred ima najviše 8 učenika i 3 asistenta. Učionice su opremljene pametnim pločama, individualno prilagodljivim stolicama i stolovima koji služe za poboljšanje posture tijela. Svaka učionica ima izdvojenu prostoriju za učenike kojima je potrebno posebno okruženje obzirom na preosjetljivost na podražaje iz okoline te u njoj najčešće borave upravo učenici s PSA, što je iznimno značajno jer učenici iz različitih razreda istovremeno prisustvuju satovima engleskog i švedskog jezika te se učitelj može naći u situaciji da poučava švedski i engleski jezik učenike 8. i 9. razreda, što može zbunjujuće djelovati na ostale učenike. Naglasak se stavlja i na kvalitetno raspoređeno vrijeme odmora tijekom školskog dana pa tako učenici nakon svakog sata koji traje 45 minuta imaju mali odmor od 15 minuta, a nakon trećeg sata imaju veliki odmor od 30 minuta. Svaki odmor učenici provode u prirodi uz nadzor dežurnih učitelja i asistenata bez obzira na temperature i vremenske prilike.

Plan učenja za učenika koji primaju pojačanu podršku je pisani dokument koji se temelji na kurikulumu, a navodi ciljeve, potrebne preinake u predavanju, podršku i vođenje namijenjeno pojedinom učeniku. Glavni cilj plana učenja je omogućiti napredak učenika i unaprijediti blagostanje. U svojoj srži on zahtjeva suradnju između djelatnika škole, učenika i skrbnika te učiteljima pomaže u planiranju radnih obaveza, a skrbnicima u pružanju podrške kod kuće.

Plan učenja se sastoji od:

1. Individualnih ciljeva učenika

- Učenički interesi i ciljevi
- Učeničke snage povezane s učenjem, sposobnosti i posebne potrebe
- Ciljeve povezane s učenjem, radom, interakcijskim vještinama i pohađanjem nastave

2. Pedagoških rješenja

- Rješenja vezana uz okolinu za učenje
- Rješenja vezana uz podršku uključujući fleksibilne grupe učenja, suradničko poučavanje, metode poučavanja, strategije učenja, radni pristup i načine komunikacije

- Dopunsko poučavanje i povremeno omogućena podrška pružena u okviru posebnog odgojno obrazovnog programa (*special needs education*)
- Naglasak na posebna područja različitih predmeta
- Mjere i ciljevi vezani uz vođenje i savjetovanje

3. Načela suradnje i usluga neophodnih za podršku

- Podjela odgovornosti između članova zaduženih za dobrobit djeteta
- Organizacija tumača i asistivnih usluga, ostale obrazovne usluge, posebne rehabilitacijske usluge omogućene učeniku s ciljem sudjelovanja u obrazovanju
- Ispunjavanje uvjeta suradnje sa učenikom i skrbnikom te podrška od strane skrbnika

4. Praćenje i procjene

- Praćenje postignuća i dostignutih ciljeva iz plana učenja, procjena učinkovitosti poduzetih mjera
- Procjena cjelokupne slike učenikova učenja i pohađanja nastave provedena s učenikom i skrbnikom, te samoprocjena učenika
- Prikladni načini provjere učenikova znanja
- Pregled i osvrt na plan učenja
- Osobe koje su sudjelovanje u planiranju plana učenja (Finnish National Board of Education, 2016).

Jedno od osobno zanimljivih iskustava prilikom hospitiranja je i mogućnost poučavanja i izravnog sudjelovanja u nastavi. Mnogo vremena sam provela u radu s učenicima kroz razne igre poput asocijacija, objašnjavanja riječi s kartice i posljedičnog i igre „Scrabble“. Učenici su mene poučavali finski, a ja njih engleski jezik te su zbog toga bili vidno uzbuđeni. Također sam prisustvovala dvjema priredbama od kojih se jedna održavala na Valentinovo koji se u Finskoj zove još i Dan prijatelja na kojem su se svi učenici iz škole okupili u dvorani i imali svoju zabavu s glazbom i posebnim uređenjem. Prisustvovala sam u pripremi priredbe povodom zadnjeg dana škole gdje sam čula tradicionalne finske obrazovne pjesme. Učenici škole također sudjeluju u raznim izvannastavnim aktivnostima poput ronjenja u snijegu, skijanja i snowboarding-a od kojih je svaka prilagođena učenicima s posebnim potrebama. Prilikom satova kuhanja svi učenici sudjeluju ravnopravno i jednako od samog procesa pripreme, kuhanja, konzumiranja hrane i pospremanja, a zanimljivo je i to da svaki tjedan posvete nekoj drugoj tradicionalnoj kuhinji poput talijanske, španjolske, meksičke itd.

S druge strane, pojedinim učenicima je potrebna **posebna podršku** koja se pruža ukoliko učenik ne može na drugi način postići ciljeve postavljene za njegov razvoj ili učenje. Glavni cilj pružanja posebne podrške ogleda se u holističkoj i metodološkoj podršci koja učeniku omogućuje uspješno obavezno obrazovanje, ali i njegov nastavak. Organizira se kao dio općeg obrazovanja ili obveznog produljenog obrazovanja, te se pruža u sklopu predmeta ili područja aktivnosti. Ukoliko se pruža u sklopu predmeta, učenik prati opći nastavni plan ili individualizirani nastavni plan (Finnish National Board of Education, 2016).

Pedagoški izvještaj u sklopu pružanja posebne podrške sastoji se od pisanog izvješća o napretku učenika u učenju napisan od strane svih učitelja odgovornih za nastavu te od izvješća o učenikovoj pojačanoj ili posebnoj podršci te cjelokupnoj situaciji pisan u suradnji svih stručnjaka.

Pisana pedagoška dokumentacija u okviru posebne podrške sadrži:

1. Učenikov napredak u učenju
2. Cjelokupnu situaciju učenja i pohađanja nastave iz perspektive učenika, škole i skrbnika
3. Procjenu primljene pojačane podrške
4. Učeničke snage, interese i sposobnosti te posebne potrebe vezane za učenje i pohađanje nastave
5. Procjenu pedagoških metoda, okoline za učenje, savjetovanja, dobrobiti učenika i svih ostalih mjera koje se mogu koristiti za podršku
6. Procjenu potrebe za posebnom podrškom
7. Procjenu o potrebi individualizacije jednog ili više predmeta (Finnish National Board of Education, 2016).

Individualizirani edukacijski plan sadrži sve informacije o učeniku koji prima posebnu podršku, a kao temelj za pripremu može poslužiti plan učenja u sklopu pojačane podrške, a kao takav mora sadržati informacije o:

1. Učeničkim individualnim ciljevima
 - Učeničkovu perspektivu u odnosu na ciljeve i interese
 - Učeničke snage povezane s učenjem i pohađanjem nastave te posebnim potrebama
 - Učenički ciljevi povezani s učenjem, radnim navikama i pohađanjem škole
 - Učenički ciljevi povezani uz razvoj, uključujući socioemocionalne i motoričke vještine

2. Pedagoškim rješenjima

- Rješenja vezana uz okolinu za učenje
- Rješenja vezana uz podršku uključujući fleksibilne grupe učenja, suradničko poučavanje, metode poučavanja, strategije učenja, radni pristup i načine komunikacije
- Dopunsko poučavanje i povremeno omogućena podrška pružena u okviru *special needs education*
- Naglasak na posebna područja različitih predmeta
- Mjere i ciljevi vezani uz vođenje i savjetovanje

3. Uputama

- Uređenje uputa u redovnom razredu i/ili u posebnom razredu
- Posebno obrazovanje pruženo u redovnom obrazovanju kroz suradničko poučavanje
- Organiziranje i odgovornosti učenikovog prijevoza i plan nadgledanja učenika koji čekaju prijevoz

4. Suradnji i uslugama neophodnim za podršku

- Podjela odgovornosti između članova zaduženih za dobrobit djeteta
- Organizacija tumača i asistivnih usluga, ostale obrazovne usluge i posebne rehabilitacijske usluge omogućene učeniku s ciljem sudjelovanja u obrazovanju
- Ispunjavanje uvjeta suradnje s učenikom i skrbnikom te podrška od strane skrbnika
- Učenikov potencijal da sudjeluje u jutarnjim i popodnevnim aktivnostima te opisi suradnje sa pružateljima tih aktivnosti

5. Praćenju i procjeni podrške

- Praćenje postignuća i dostignutih ciljeva iz individualnog edukacijskog plana, procjena učinkovitosti poduzetih mjera procjena cjelokupne slike učenikova učenja i pohađanja nastave provedena s učenikom i skrbnikom, te samoprocjena učenika
- Prikladni načini provjere učenikova znanja
- Pregled i osvrt na individualni plan učenja

- Osobe koje su sudjelovale u planiranju plana učenja(Finnish National Bord of Education, 2016).

1.5.3.5.Posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke

Nastava organizirana kroz programe unaprjeđivanja kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada u ovom slučaju omogućuje učenicima usvajanje znanja i vještina potrebnih za što neovisniji život. Razne školske situacije se koriste za učenje funkcionalnih vještina koje podržavaju holistički razvoj učenika i potiču i održavaju njihovu sposobnost uspješnog funkcioniranja. Nastava se organizira i provodi u suradnji s učenikom i njegovim skrbnicima koji uspostavljaju suradnju s učiteljima i ostalim stručnjacima i zaposlenicima škole.

Učenjem motoričkih vještina učenici stvaraju bolju percepciju vlastitog tijela, potiču razvoj grube i fine motorike te omogućuju uvježbavanje izvođenja različitih svakodnevnih vještina. Poučavanje motoričkih vještina obuhvaća planiranje i vođenje motoričkih funkcija, ravnoteže, koordinacije, ritma, izdržljivosti te razvoja mišićne snage (Finnish National Bord of Education, 2016).

Učenje vještina komunikacije uključuje vještine započinjanja interakcije te vježbanje razumijevanja i ostvarivanja komunikacije. Cilj je postizanje uspješne interakcije učenika s okolinom te razumijevanja ostalih učenika i odraslih osoba u grupi, ali i razumijevanja učenika s teškoćama od strane ostalih učenika. Odgovornost ostvarivanja ovog cilja jest zadatak svakog sudionika u odgoju i obrazovanju te svaka aktivnost koja se provodi u školi sadrži načela primjerenog poticanja razvoja komunikacije. Ako je potrebno, učeniku moraju biti omogućeni alternativni načini komunikacije. Poučavanje komunikacije provodi se s ciljem razvoja svijesti o jeziku, jezičnog izražavanja, rječnika, prepoznavanja i korištenja znakova i simbola, riječi i slova te razvoja mišljenja (Finnish National Bord of Education, 2016). U obrazovanju učenika s poremećajem iz spektra autizma uloga učitelja postaje kompleksnija, tj. uključuje i dodatne odgovornosti kao što su pružanje prilika za komunikaciju, podršku u interakciji te promicanje razvoja, uzevši u obzir jedinstven razvoj i funkcioniranje učenika. Istraživanje koje su u Finskoj provele Rämä i Kontu (2012) ukazuje na mogućnost korištenja generalne teorije o interakciji prilikom istraživanja osoba s poremećajem iz spektra autizma, iako glavni dijagnostički kriteriji obuhvaćaju upravo poremećaj u interakciji i komunikaciji. Naime, pre naglašavanje problema u

interakciji može potaknuti donošenje odluka koje će neće pozitivno utjecati na razvoj komunikacije. Rämä i Kontu (2012) predlažu kako bi fokus u obrazovanju osoba s poremećajem iz spektra autizma trebao biti na prilagođavanju stalnim promjenama u komunikaciji (npr. smanjena strukturiranost tijekom učenja). Jedan od načina na koje je isto moguće ostvariti je održavanjem nastave u prirodnom okruženju u kojem je moguća struktura u komunikaciji, ali i varijacije. Varijacije korisnicima daju mogućnost izbora, što je nužno kako bi učenje bilo smisljeno. Odnos između učenika i učitelja ne temelji se na potrebama, već je zajednički upravljani. Prema tome, sudionici kroz ponavljane susrete dolaze do informacija uz pomoć kojih oblikuju zajedničke obrasce ponašanja. Značajno je istaknuti kako informacije mogu biti kognitivne, kinestetske, emocionalne, na bazi memorije itd. Cilj pristupa je što kvalitetnije poučavanje učenika s poremećajem iz spektra autizma imajući u vidu kompleksnost i važnost neverbalnih informacija prilikom planiranja i samog poučavanja u različitim kontekstima (Rämä i Kontu, 2012).

Tijekom poučavanja spoznajnih vještina glavni ciljevi se odnose na to da učenici postaju aktivniji i koriste sva osjetila u percipiranju okoline. Poučavanjem se podupiru procesi učenja, pamćenja i mišljenja, a naglasak se stavlja i na senzorno poticanje i vježbu te na učenje o izboru, klasifikaciji, rješavanju problema, odlučivanju i uzročno posljedičnim vezama. Među ciljeve ubraja se i razvoj osnovnih akademskih vještina poput čitanja, pisanja i matematike.

Učenje socijalnih vještina ogleda se u razvoju vještina sudjelovanja u grupi, a uključuje i poučavanje u različitim okolnostima kao i naglasak na vježbanje interakcije i emocionalnih vještina. Finski kurikulum pridaje važnost osjećaju uspjeha i stvaranju pozitivne atmosfere prilikom socijalnog učenja.

Posljednji, ali ne i manje važan aspekt se odnosi na poučavanje svakodnevnih vještina, preciznije, sudjelovanje učenika u aktivnostima iz okruženja kroz poticanje neovisnosti. Naglasak se stavlja na osposobljavanje učenika da vode što zdraviji i sigurniji život, sami obavljaju kućanske poslove i kvalitetno provode slobodno vrijeme, a i samo vježbanje svakodnevnih vještina nadalje pretpostavlja razvoj komunikacije, motoričkih vještina, socijalnih i spoznajnih vještina (Finnish National Board of Education, 2016).

Ministarstvo obrazovanja i kulture ulaže 1,5 puta više novaca za učenike koji sudjeluju u posebnim programima za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizaciju postupaka (Takala i sur., 2009).

U obrazovanju djece s težim oštećenjima maksimalan broj učenika je 6, a broj asistenata je jednak broju učenika. Svaka učionica je bogata didaktičkim materijalima koji se nalaze u posebnom prostoru. Jedan od meni osobno zanimljivih primjera je i senzorni tepih koji edukacijski rehabilitator ovisno o potrebi izvadi te tako radi na obogaćivanju senzornih iskustava. U sklopu čitave škole nalazi se i bazen, sobe za relaksaciju i kabinet s fizioterapeutom.

1.6. The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome

Krovna nacionalna udruga za autizam i Aspergerov sindrom The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome je nevladina organizacija osnovana 1997. godine. Glavna misija organizacije je pridonosenje podizanju kvalitete života osoba s PSA te promicanje pristupačnosti s ciljem stvaranja prilika za sudjelovanje u društvu. Usluge koje se nude unutar organizacije su promoviranje interesa i lobiranje, podrška ostalim članovima udruge, komunikacija i edukacija, savjetovanje, vršnjačke aktivnosti, poticanje daljnjeg rada na području PSA te koordinacija Autism Network (Aunet) osoba koje rade na području PSA (The Finnish Association for Autism and Asperger's syndrome, 2016).

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Poremećaj spektra autizma predstavlja široku lepezu poremećaja te različite razine ozbiljnosti istih. Važnost ranog prepoznavanja, intervencije i podrška kroz sustav zdravstva i socijalne skrbi, obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu i predškolskog obrazovanja te općeg obrazovanja je neizmjerena. Finska, kao zemlja s jednim od najboljih sustava obrazovanja, zdravlja i socijalne skrbi nesumnjivo mnogo doprinosi pružanju visokokvalitetne podrške za djecu s poremećajem iz spektra autizma.

Kvalitetnim sustavom zdravstva i socijalne skrbi pri kojem je omogućena rana dijagnostika i rana intervencija te organizacijom obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu pa i općem obrazovanju temeljenom na nediskriminaciji i jednakosti te praćenju djetetovih interesa, može pružiti primjer svim zemljama svijeta. Jedan od najznačajnijih karakteristika obrazovanja najmlađih je igra, točnije učenje kroz igru. Kako bi kvalitetna podrška bila pružena svojoj djeci, pa tako i djeci s poremećajem iz spektra autizma, naglasak se stavlja na postavljanje kvalitetnih ciljeva, kurikulumu, kvalifikaciji radne snage, njenom obrazovanju i osposobljavanju kao i uvjetima rada. Kroz sve dokumente provlači se i jedan od najbitnijih aspekata, a to je

uključivanje obitelji i zajednice te suradnja s istom. Kako bi se znalo što je uspješno, a što ne, te kako provesti promjene, Finska važnost pridaje konstantnim istraživanjima, praćenju i evaluaciji.

Uz pomoć relevantne dokumentacije pojašnjena su ključna područja poučavanja i vrste podrške (opća, pojačana i posebna podrška) koje ovise o individualnim značajkama djeteta. U Finskoj se razlikuje i individualni plan učenja te individualni edukacijski plan, a oblikuju se na osnovi potreba djeteta i samoj vrsti podrške. Kroz opise sadržaja samih pedagoških dokumenata, vidljiva je temeljitost i sveobuhvatnost u pristupu. Važnost se stavlja i na dostupnost te prikladnost asistivnih usluga i tumača besplatnih za sve. Jedna od zanimljivosti ovog sustava je i produljeno obvezno obrazovanje koje se ostvaruje s ciljem jačanja djetetovih sposobnosti za daljnje obrazovanje.

Kao jedan od najvažnijih oblika podrške osobama s PSA rad će predstaviti i približiti opseg djelovanja udruge *The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome*. Uzevši u obzir sve navedeno, rad će se usmjeriti na otkrivanje specifičnosti i zanimljivosti jednog sustava podrške koji bi i nama u Republici Hrvatskoj mogao poslužiti kao smjernica za promjene i nit vodilja ka boljem.

3. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je usmjeren na dobivanje ključnih informacija o širini rada, aktivnostima, uslugama, posebnostima i podršci koje se u Finskoj mogu dobiti u sustavu zdravstva i socijalne skrbi, tijekom obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu, kao i u predškolskom te opće obrazovnom sustavu, a tiču se djece s posebnim edukacijskim potrebama s posebnim naglaskom na djecu s poremećajem iz spektra autizma. Jedan od ciljeva je i upoznati se s radom *The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome* te saznati informacije o iskustvima koja imaju u radu s osobama PSA, područjima i potrebama svojih korisnika koje pokriva udruga i svi njeni članovi te promišljanja o mogućim inovacijama na područjima rada koje pokrivaju.

4. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

1. Kako je organiziran **sustav zdravstva i socijalne skrbi** s posebnim naglaskom na osobe s poremećajem iz spektra autizma u Finskoj?
2. Kako je osmišljen **ustroj rada** *Huhtasuo Day Care Center*?
3. Koje su **posebno organizirane usluge** *Huhtasuo Day Care Center*?
4. Na koji način **se zadovoljavaju potrebe djece s poremećajem iz spektra autizma** u *Huhtasuo Day Care Center*?
5. Kako je organiziran **sustav osnovnog obrazovanja** s posebnim naglaskom na osobe s poremećajem iz spektra autizma u Finskoj?
6. Koje je **područje rada nevladine agencije The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome** u području podrške osoba s poremećajem iz spektra autizma?
7. Kakvo je **iskustvo i suradnja u radu**?
8. Kakva su **promišljanja o mogućnostima poboljšanja usluga** koje nude?

5. METODE

5.1. Sudionici istraživanja

Obzirom da je važno izabrati osobu koja je najbolje informirana o radu predškolskih ustanova, njihovim glavnim karakteristikama te podršci pruženoj djeci s poremećajem iz spektra autizma, sudionica istraživanja je stručna suradnica Ursula Nystedt-Rintakumpu s mjestom zaposlenja u *Huhtasuo Day Care Center* u Jyväskyläi¹. Druga sudionica istraživanja, a koja je najbolje informirana o aktivnostima udruge, sudjeluje u njenim projektima, upoznata je s ustrojem udruge te je u mogućnosti dati opširan uvid u pitanja koja se tiču njega i usluga koje nude, ali i mogućnosti napretka i promjena koje bi se mogle uvesti s ciljem postizanja istog je Tarja Parviainen predsjednica *The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome*. Predsjednica udruge na čelu je *The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome* već dvije godine. Budući da sudjeluje u osmišljavanju usluga, aktivnosti i predavanja koje udruženje organizira te kroz redovite sastanke nadzire rad svih svojih zaposlenika uz

¹Jyväskylä je sedmi po veličini grad u Finskoj. Smješten je u središnjem dijelu Finske i ima 129.333 stanovnika. Nalazi se 270 kilometara sjeverno od Helsinkija.

istovremeno poticanje na rad i suradnju s institucijama ključnim za provođenje projekata i uspješno funkcioniranje same udruge, predstavlja osobu koja može dati najviše korisnih informacija o istoj. Predsjednica je aktivna i po pitanju stručnih usavršavanja, praćenju konferencija, inovacija i promjena, ali i aktualnih tema i istraživanja na području poremećaja iz spektra autizma te i sama sudjeluje u promicanju svijesti o poremećajima iz spektra autizma. Stručnjak je na području poremećaja iz spektra autizma zbog čega svoje znanje, ali i znanje i vještine dobivene iskustvom rada može iskoristiti kako bi zajedno s ostalim članovima udruge potaknula promjene i potencijalna poboljšanja u vlastitim aktivnostima, projektima i uslugama.

Prilikom odabira uzorka u ovom istraživanju korišteno je namjerno uzorkovanje, a predstavlja obilježje fenomenološkog pristupa u kvalitativnim istraživanjima. Namjerno uzorkovanje je prepoznato kao pristup odabiru sudionika uzimajući u obzir kriterije koji osiguravaju ili veću homogenost ili bolju informiranost te iskustvo sudionika o samoj temi razgovora. Kao takav, namjerni odabir sudionika istraživanja usmjeren je na ciljno pronalaženje sudionika koji su najpotrebniji s obzirom na temu istraživanja (Miles i Huberman, 1994).

5.2. Metoda prikupljanja podataka

Imajući u vidu cilj istraživanja, postavljena istraživačka pitanja i odabir sudionika, u ovom istraživanju korišten je kvalitativni pristup prikupljanju podataka. Preciznije, riječ je o polustrukturiranom intervjuu kao metodi prikupljanja podataka. Polustrukturirani intervju je tehnika prikupljanja podataka kod koje istraživač ima već unaprijed pripremljen podsjetnik za intervju. Taj podsjetnik sadrži teme i okvirna pitanja, ali jednako tako slijedi i logiku razgovora i slobodu sudionika istraživanja u odgovaranju na postavljena pitanja. Također, ostavlja mogućnost otvaranja nekih dodatnih tema posebno značajnih sudioniku, a koje nisu prethodno planirane u provedbi intervju (Tkalac-Verčić i sur., 2010).

Polustrukturirani intervju korišten u sklopu istraživanja sastojao se od unaprijed planiranih pitanja, a u skladu s poznatim informacijama o predškolskom sustavu obrazovanja i o samoj udruzi. Dodatna pitanja i potpitanja pojavljivala su se tijekom samog intervju tako omogućujući proširenje teme, no sam tijekom intervju ostao je netaknut. Prije no što smo dogovorile susret, obje sudionice sam kontaktirala putem elektroničke pošte kako bih objasnila koji je točno predmet mog interesa, nakon čega smo dogovorile termin intervju.

Za potrebe istraživanja oblikovana su dva seta pitanja od kojih je prvi namijenjen za intervju sa stručnom suradnicom u *Huhtasuo Day Care Center*, a drugi za predsjednicu *The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome*.

A) Huhtasuo Day Care Center

1. Kada je otvoren *Huhtasuo Day Care Center*?
2. Koliko je skupina u vrtiću i kako su organizirane skupine?
3. Koliki je broj djece i odgajatelja u svakoj skupini?
4. Koji su glavne vrijednosti u *Huhtasuo Day Care Center*?
5. Na čemu se temelji rad *Huhtasuo Day Care Center*?
6. Postoje li u *Huhtasuo Day Care Center* posebne skupine za pružanje usluga predškolskog obrazovanja, a namijenjene djeci s posebnim potrebama?
7. Kakve vrste programa imate za djecu s posebnim potrebama?
8. Postoje li osobitosti u pristupu djeci s poremećajem iz spektra autizma?
9. Postoji li individualni plan učenja ili individualni edukacijski plan za dijete s posebnim potrebama i tko sve sudjeluje u izradi istog?

B)The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome

1. Tko su sve korisnici vaših usluga?
2. Na koje sve načine zadovoljavate potrebe svojih korisnika?
3. Koje im usluge nudite?
4. Odakle prikupljate informacije o potrebama vlastitih korisnika?
5. Kakvim se projektima bavite?
6. Tko sve sudjeluje u provođenju projekata i aktivnosti udruženja?
7. Kakva su vaša iskustva u radu s korisnicima s poremećajem iz spektra autizma, njihovim obiteljima i stručnjacima na tom području?
8. Imate li preporuke za ostvarivanje uspješne suradnje s osobama s poremećajem iz spektra autizma?
9. Vidite li možda neke nedostatke u vlastitom radu i imate li ideju kako ih ispraviti ili nadoknaditi?

5.3. Način prikupljanja podataka

Prvi intervju je proveden u prostorima *Huhtasuo Day Care Centeru* Jyväskylä i, u uredu stručne suradnice, a ujedno i ispitanice te je trajao sat vremena, točnije, od 10:00 do 11:00h, dok je drugi intervju proveden u prostorima udruge u Helsinkiju, u uredu za konferencije kroz jedan termin od sat vremena, od 12:00 do 13.00h. Prije provođenja samih intervjuja, istraživanje je planirano tjednima. Planiranje istraživanja je obuhvaćalo proučavanje dostupnih vrtića u Jyväskyläi, razgovor s koordinatoricom i profesorom na fakultetu o najboljoj opciji te kontaktiranje *Huhtasuo Day Care Center*, a također je obuhvaćalo i proučavanje dostupnih udruga za osobe s poremećajima iz spektra autizma u Finskoj te kontaktiranje *The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome*. Nakon toga je uslijedilo definiranje cilja istraživanja i istraživačkih pitanja, pronalazak osobe koja bi najbolje predstavljala vrtić i udругu te dala odgovore na unaprijed pripremljena i osmišljena pitanja u skladu s ciljem istraživanja i istraživačkim pitanjima i najboljeg prikazivanja istih te odabir termina za provođenje intervjuja. Na odabir termina utjecale su organizacijske mogućnosti same stručne suradnice iz *Huhtasuo Day Care Center* i njene obaveze te organizacijske mogućnosti predsjednice udruge, njene obaveze te ograničen period boravka u Helsinkiju, gdje se udругa i nalazi. Oba intervjuja su provedena na engleskom jeziku, bez pauza, u opuštenoj atmosferi te bez evidentnih stresora i ometajućih faktora koji bi mogli utjecati na odgovore.

Nova tema koja se otvorila za vrijeme intervjuja sa stručnom suradnicom, a ranije nije bila planirana kroz pripremljena pitanja, te ih je sama stručna suradnica otvorila, odnosi se na povećan broj izbjeglica i imigranata u vrtiću.

Kod intervjuja s predsjednicom udruge otvorila se tema način na koji se udругa financira, evidentne razlike između gradova s obzirom na usluge koje udругe nude svojim korisnicima i zakonom definirane povlastice koje obitelji osoba s poremećajem iz spektra autizma imaju, ali i reforme koje se planiraju na nivou čitave države za 2019. godinu s ciljem poboljšanja kvalitete ponude, omogućavanja većeg izbora te povećanja konkurentnosti na tržištu te većeg korištenja sredstava koje korisnici dobivaju od države za sve usluge koje im trebaju kako bi poboljšali kvalitetu života.

Provedeno istraživanje u svim svojim fazama planiranja, realizacije i prikazivanja rezultata slijedilo je načela Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju, 2006). Poseban naglasak u ovom

istraživanju usmjeren je na poštivanje **članka 2 ovog kodeksa**, u dijelu kojim se ističe kako se „*rezultati znanstvenih istraživanja, prikupljaju se u skladu s najvišim standardima etičke i znanstvene prakse, poštujući najviše tehničke standarde*“ te kako se podrazumijeva da “*prikazani rezultati istraživanja u bilo kojem obliku dosljedno odgovaraju provedenim istraživanjima te ni u najmanjoj mjeri ne postoji izmišljanje, krivotvorenje ili plagiranje podataka, rezultata, ideja, postupaka ili riječi u postupcima predlaganja, provođenja, revizije ili prikazivanja istraživanja*“ (Odbor za znanosti i visokom obrazovanju, 2006, str.1-2).

6. KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA

U sklopu ovog istraživanja korištena je kvalitativna tematska analiza koja pronalazi, analizira i izvještava o različitim temama (ili obrascima) koji se pojavljuju u izjavama koje smo kroz istraživanje dobili. S obzirom na teoretski okvir od kojeg polazi, primijenjena je tematska realistična metoda (realistic method) koja iznosi iskustva, značenja, doživljaje i stvarnosti sudionika. Jednako tako, tematska analiza je teoretska (theoretical thematic analysis). Teoretsku tematsku analizu karakterizira kretanje "odozgo prema dolje", tj. kreće od teorijskih pretpostavki prema podacima. Pritom su teme vezane te proizlaze iz istraživačevog teoretskog interesa koji određuje analitički okvir. Uzimajući u obzir razine na kojoj su teme prepoznate, primijenjena je latentna tematska analiza (latent themes), koja se odnosi na potragu za značenjem izvan konkretnih izjava koje su nam sudionici dali uz pokušaj razumijevanja što je to utjecalo na njihovo razmišljanje i izjave (tj. što njihovo mišljenje i stavovi predstavljaju i što do njih dovodi- stavovi društva, kulture, društvenih i osobnih vrijednosti, društvenih očekivanja) (Braun i Clarke, 2006).

U tablici 1. slijedi primjer kvalitativne analiza za samo prvo istraživačko pitanje prvog intervjua sa stručnom suradnicom, a isti postupak se slijedio za sva ostala istraživačka pitanja.

Istraživačko pitanje: <i>Kako je osmišljen ustroj rada Huhtasuo Day Care Center?</i>			
Tematsko područje: Ustroj rada			
Izjave sudionice	Kod prvog reda	Kod drugog reda	Tema
„ <i>Huhtasuo Day Care Center</i> je otvoren u kolovozu 2013. godine kada su se četiri različita vrtića spojila u jedan i preselila u jednu zgradu. Osim vrtića u istoj zgradi je i osnovna škola te osnovna škola za djecu s posebnim potrebama. Dio je posebnog “lifecyle” projekta koji je jedan od najznačajnijih investicija 21. stoljeća u Jyväskylä .“	Ispitanica navodi kako je to novi vrtić nastao spajanjem četiri vrtića i škole u jednu zgradu, a jedna je od najznačajnijih investicija u Jyväskylä.	Integracija četiri vrtića, osnovne škole i škole za djecu s posebnim potrebama.	INKLUZIVNI USTROJ VRTIĆA
„U vrtiću postoji 6 skupina, a samo u najmlađoj i najmanjoj skupini su djeca ograničena dobi (1-2 godine), dok se ostala djeca nalaze u različitim skupinama od 2 do 6 godina. Starije skupine su organizirane tako da se u njima provode usluge ranog	Postoji 6 skupina, djeca od 1-2 godine nalaze se u jednoj skupini, a djeca od 2 do 6 godina su u mješovitim grupama kroz čiji rad se provode usluge za rano obrazovanje i skrb, predškolsko	Mješovite skupine i raznovrsnost usluga	

obrazovanja i skrbi, predškolskog obrazovanja i produljenog obveznog obrazovanja.“	obrazovanje i produljeno obvezno obrazovanje.		
„Kod najmlađe djece od 1 do 2 godine postoji 16 mjesta u skupini, a sama skupina je podijeljena na 8 djece te za 8 djece brine jedna odgojiteljica i jedna dadilja. Kod djece od 2 do 6 godina u pojedinoj skupini postoje 42 mjesta. Na 10 do 14 djece postoji jedna odgojiteljica i jedna dadilja te u cijeloj skupini od 42 djece postoje 2-3 pomagača.“	Jedna odgojiteljica i jedna dadilja na 8 djece u dobi od 1 do 2 godine, a kod djece od 2 do 6 godina na 10 do 14 djece	Omjer djece i osoblja	

Tematsko područje: Ustroj rada

Inkluzivni ustroj vrtića

- Integracija četiri vrtića, osnovne škole i škole za djecu s posebnim potrebama
- Mješovite skupine i raznovrsnost usluga
- Omjer djece i osoblja

Tematsko područje: Karakteristike *Huhtasuo Day Care Center*

Cjelokupan razvoj djeteta

- Individualni pristup, poticajno okruženje, poboljšanja kroz nove metode rada
- Prevencija poremećaja u ponašanju te poboljšanje socijalne i emocionalne kompetencije

Tematsko područje: Potrebe djece s poremećajem iz spektra autizma

Kvalitetna podrška

- Uključivanje u redovne skupine
- Raznovrsnost terapija
- Strukturirani pristup i rad na socijalnom i emocionalnom razvoju te ponašanju
- Dostizanje maksimuma kroz suradnju

U tablici 2. slijedi primjer kvalitativne analize samo za prvo istraživačko pitanje intervjua provedenog s predsjednicom udruge, a isti postupak slijedio je za sva ostala istraživačka pitanja.

Istraživačko pitanje: Koje je područje rada <i>The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome</i> ?			
Tematsko područje: Područje rada Udruge			
Izjava sudionika	Kod prvog reda	Kod drugog reda	Tema
"Naša udruga nudi pomoć i pristup svim relevantnim informacijama korisnicima koje najčešće čine osobe s poremećajem iz spektra autizma i Asperger sindromom, njihove obitelji, stručnjaci različitih profila i sve osobe zainteresirane za	Korisnici Udruge su osobe koje su na bilo koji način povezane s poremećajima iz spektra autizma, od samih osoba do njihovih obitelji, stručnjaka ili onih osoba koje su zainteresirane za tu tematiku.	Osobe direktno ili indirektno uključene u poremećaje iz spektra autizma ili zainteresirane za tu tematiku.	KORISNICI USLUGA

<p>problematiku kojom se bavimo."</p>			
<p>"Potrebe svojih korisnika susrećemo putem telefonske info linije i e-mail adrese na koju nam se mogu obratiti u određenim vremenskim periodima tijekom tjedna i dobiti pomoć ili informaciju koja ih zanima od naših operatera, ali i kroz dogovorene susrete ako situacija ili slučaj zahtjeva. Isto tako, ne smijem zaboraviti i na mjesečne razgovore/konferencije uživo koje organiziramo putem <i>Tukinet</i> online usluge na web adresi: www.tukinet.net. S obzirom na informacije prikupljene u interakciji s korisnicima oblikujemo aktivnosti i projekte kojima ćemo se baviti."</p>	<p>Članovi Udruge susreću potrebe svojih korisnika putem telefonske info linije, e-mail kontakta, dogovorenih susreta i mjesečnih konferencija uživo, na temelju kojih oblikuju aktivnosti i projekte.</p>	<p>Dostupnost korisnicima te skupljanje informacija o potrebama putem različitih oblika komunikacije i komunikacijskih tehnologija.</p>	<p>UVAŽAVANJE POTREBA KORISNIKA</p>

<p>"Svojim korisnicima nudimo širok spektar usluga, od osiguravanja savjetovanja i usmjeravanja, aktivnosti vršnjačke podrške, koordinacije <i>Autism Network (Aunet)</i> stručnjaka iz područja poremećaja iz spektra autizma, otvorene knjižnice s relevantnom literaturom, časopis <i>Autismi</i>, kojeg izdajemo četiri puta godišnje, te elektronički časopis, izvještaje, vodiče, brošure i kratke preglede iz područja spektra autizma koji putem naše Internet stranice, Facebook stranice, Twitter računa i putem elektroničkih letaka postaju dostupni našim korisnicima."</p>	<p>Udruga pruža usluge koje pokrivaju različita područja korisna i bitna osobama uključenima u poremećaje iz spektra autizma te im osigurava laku dostupnost informacija putem različitih medija.</p>	<p>Pristup širokom spektru usluga i aktivnosti te dostupnost informacija.</p>	<p>PRUŽENE USLUGE</p>
<p>"Tijekom cijele godine organiziramo projekte u skladu s potrebama naših korisnika, u suradnji s lokalnim udrugama, stručnjacima u različitim</p>	<p>S ciljem promocije interesa i praćenja potreba vlastitih korisnika, Udruga organizira brojne projekte, poput</p>	<p>Organizacija i osmišljavanje projekata i aktivnosti s ciljem promocije interesa korisnika i u</p>	<p>PROJEKTI I AKTIVNOSTI</p>

<p>interesnim područjima i korisnicima. Trenutno smo zaokupljeni organizacijom edukacije za stručnjake i roditelje, ali i za sve zainteresirane kojom želimo učiniti poremećaje iz spektra autizma i njihove osnovne značajke više poznatima u korist naših korisnika. U travnju smo se u sklopu proslave Svjetskog dana svjesnosti o autizmu bavili projektom u sklopu kojeg smo promovirali dostupnost usluga i sadržaja roditeljima djece s poremećajem iz spektra autizma, poput dana otvorenih vrata u kafićima i na igralištima u koje su roditelji i djeca mogli doći bez straha od neprikladnih reakcija na ponašanje njihovog djeteta."</p>	<p>edukacija i osmišljenih aktivnosti, koji uključuju djelovanja na područjima relevantnim za same osobe s poremećajem iz spektra autizma te one osobe uključene u područje spektra.</p>	<p>skladu s njihovim potrebama.</p>	
--	--	-------------------------------------	--

Tematsko područje: Područje rada Udruge

Korisnici usluga

- Osobe direktno ili indirektno uključene u poremećaje iz spektra autizma ili zainteresirane za tu tematiku

Uvažavanje potreba korisnika

- Dostupnost korisnicima te skupljanje informacija o potrebama putem različitih oblika komunikacije i komunikacijskih tehnologija.

Pružene usluge

- Pristup širokom spektru usluga i aktivnosti te dostupnost informacija

Projekti i aktivnosti

- Organizacija i osmišljavanje projekata i aktivnosti s ciljem promocije interesa korisnika i u skladu s njihovim potrebama

Tematsko područje: Iskustvo i prethodna saznanja

Iskustvo u radu s osobama s poremećajem iz spektra autizma

- Kompleksnost samog poremećaja može se pojednostaviti kroz prikladan pristup i suradnju roditelja i stručnjaka

Iskustvo u radu s obitelji osoba s poremećajem iz spektra autizma

- Ključ uspješne suradnje je u obraćanju pozornosti na svakodnevni život i potrebe obitelji

Iskustvo u radu sa stručnjacima

- Organiziranje edukacija, pravovremeno informiranje te uključivanje u projekte ključ su uspješne suradnje sa stručnjacima

Tematsko područje: Preporuke i poboljšanje usluga

Preporuke u radu s osobama s poremećajem iz spektra autizma

- Promoviranje interesa osoba s poremećajem iz spektra autizma obuhvaća uključivanje u valjane edukacije, korištenje metoda osposobljavanja te poučavanje različitim načinima suočavanja sa izazovima svakodnevnog života

Mogućnost poboljšanja usluga

- Širenje usluga i podizanje kvalitete rada jedan je od ciljeva koji se planira postići kroz reformu u 2019. godini

7. INTERPRETACIJA NALAZA ISTRAŽIVANJA

Po pitanju ustroja rada, prva tema koja se prepoznaje je inkluzivan ustroj vrtića temeljen na integraciji četiri vrtića, osnovne škole i škole za djecu s posebnim potrebama, a koje je ujedno i jedna od najznačajnijih investicija 21. stoljeća u Jyväskyläi . Nadalje, u vrtiću postoji 6 skupina djece. Jednu skupinu čine najmlađi u dobi od 1 do 2 godine te ih ima 18, dok se ostala djeca nalaze u mješovitim skupinama od 2-6 godina u kojima ih ima 42. U mješovitim skupinama se provode raznovrsne usluge koje uključuju usluge ranog obrazovanja i skrbi, predškolskog obrazovanja i produljenog obveznog obrazovanja. Jedan od važnih aspekata kvalitete je omjer djece i osoblja koji u ovom slučaju okuplja osmero djece od 1 do 2 godine na jednu odgojiteljicu i jednu dadilju, a s druge strane na djecu od 2 do 6 godina jedna odgojiteljica i jedna dadilja su zadužene za 10 do 14 djece. U osoblje ubrajamo i pomagače, točnije dva do tri pomagača na cijelu skupinu od 42 djece.

Huhtasuo Day Care Center pristup djetetu temelji na individualnim karakteristikama i s mišlju da je svako dijete važno. Žele osigurati sretno djetinjstvo i sigurno okruženje koje će uz vladanje poticajne atmosfere i novih metoda u radu s djecom poboljšati kvalitetu, a najveći naglasak stavljaju na igru. Rad cijelog vrtića se temelji na *Papilio* programu koji je usmjeren na prevenciju poremećaja u ponašanju i poboljšanja socijalne i emocionalne kompetencije. Program se dijeli na 3 razine, a uključuje rad s djecom, odgajateljima i roditeljima. Kroz interaktivne priče djecu poučavaju osnovne emocije. Kako bi djeca razmišljala što više o interaktivnim aktivnostima i igrama u koje se mogu uključiti svi zajedno, jedan dan u tjednu je dan kada igračke idu na praznik, tj. dan kada se djeca igraju bez korištenja igračkaka. U sklopu

programa također postoji igra koja se odnosi na usvajanje prikladnih oblika ponašanja u dogovoru među grupama i nagradu kao posljedicu ponašanja.

Od ukupnog broja djece, 40 % djece su djeca s posebnim potrebama, a jednako tako 30 % djece su izbjeglice i imigranti iz raznih dijelova svijeta. U vrtiću se govore 22 različita jezika. Svako dijete je uključeno u redovni program i u redovnu skupinu. Za djecu s posebnim potrebama vrtić nudi raznovrsne usluge poput logopeda, fizioterapeuta, glazboterapeuta, dva stručna suradnika edukacijska rehabilitatora i psihologa. Za svako dijete u vrtiću postoji strukturirani slikovni prikaz rasporeda aktivnosti koji prati i dijete s poremećajem iz spektra autizma, a jednako tako *Papilio* program koji u suštini ima važan utjecaj na socijalni i emocionalni razvoj kao i na poticanje razvoja adaptivnih oblika oblika ponašanja (prevenciju i ublažavanje nepoželjnih). U kreiranju individualnog plana podrške sudjeluju sve osobe koje i sudjeluju u procesu poučavanja. Kroz suradnju stručnog suradnika, odgojiteljice i dadilje, roditelja, djeteta i po potrebi drugih suradnika stvara se individualni plan u kojem se utvrđuju razvojne osobitosti, prikladni oblici poučavanja i podrška, a sve s ciljem dostizanja maksimuma. Bitno je naglasiti da u Finskoj za podršku nije potrebna formalna dijagnoza, a da trenutno teže tome da i svako tipično dijete ima svoj individualni plan, kako bi u slučaju bolovanja odgajateljice ili neke druge nepredviđene situacije, ona osoba koja dođe na to radno mjesto mogla znati razvojne osobitosti i ciljeve djeteta.

Predstavljajući Udrugu i područje rada kojim se bavi, sudionica istraživanja kreće od predstavljanja osoba koje su na bilo koji način povezane s poremećajima iz spektra autizma, od samih osoba s poremećajem iz spektra autizma do njihovih obitelji, stručnjaka ili onih osoba koje su zainteresirane za tu tematiku, kao korisnika usluga koje Udruga nudi.

U sklopu predstavljanja područja rada Udruge, sudionica istraživanja također iznosi načine na koje Udruga susreće potrebe svojih korisnika, putem telefonske info linije, e-mail kontakta, dogovorenih susreta i mjesečnih konferencija uživo, na temelju kojih kasnije oblikuju aktivnosti i projekte. Izdvaja i usluge koje Udruga pruža svojim korisnicima, a koje pokrivaju različita područja relevantna i pogodna osobama uključenima u poremećaje iz spektra autizma te im osiguravaju laku dostupnost informacija putem različitih medija. Sudionica istraživanja nam također daje uvid u aktivnosti i projekte Udruge, koji su organizirani u suradnji sa lokalnim udrugama, stručnjacima i samim korisnicima. Isti se provode s ciljem promocije interesa i praćenja potreba korisnika, a čine ih edukacije i osmišljene aktivnosti, akcije i kampanje, koje

uključuju djelovanja na područjima relevantnim za same osobe s poremećajem iz spektra autizma te one osobe uključene u područje spektra.

Kao bitnu temu na području iskustva i prethodnih saznanja iz rada s korisnicima s poremećajem iz spektra autizma, njihovih obitelji i stručnjaka s istog područja, sudionica, voditeljica nacionalne udruge, ističe kako se kompleksnost samog poremećaja u radu s osobama s poremećajem iz spektra autizma može pojednostaviti kroz prikladan pristup i uspješno uspostavljenu suradnju između stručnjaka i roditelja. Nadalje, navodi kako je ključ uspješne suradnje s roditeljima koji imaju temeljnu ulogu u odlučivanju što je dobro za njihovo dijete s poremećajem iz spektra autizma upravo obraćanje pozornosti na svakodnevni život i potrebe obitelji koje se ne smiju izostaviti u samom planiranju i organiziranju podrške. Iz iskustva i prethodno stečenog znanja u radu sa stručnjacima, kao put postizanja uspješne suradnje s istima ističe organiziranje edukacija, pravovremeni dotok informacija i uključivanje u relevantne projekte.

Na području preporuka u radu s osobama s poremećajem iz spektra autizma, koje može navesti imajući na umu vlastita prethodna saznanja i iskustva, te mogućnosti poboljšanja usluga same Udruge, na osnovu vlastitih opažanja i promišljanja, sudionica istraživanja ima interesantne napomene. Naime, ističe kako promoviranje interesa osoba s poremećajem iz spektra autizma obuhvaća uključivanje u valjane edukacije, korištenje metoda osposobljavanja i poučavanje različitim načinima suočavanja sa izazovima svakodnevnog života te sugerira taj isti pristup u radu s osobama s poremećajem iz spektra autizma. Kao mogućnost poboljšanja usluga i uvođenja inovacija u rad Udruge navodi novu reformu koja će se provesti na nivou države u 2019. godini, a obuhvaća širenje usluga i podizanje kvalitete rada kao jedan od ciljeva koje se planira dosegnuti.

Temeljem provedbe istraživanja lako je uočljiva strukturiranost i složenost ustroja djelatnosti Udruge, odgovoran odnos prema radu, prihvaćanje inovacija i spremnost na promjene te postojano nastojanje pružanja visoko kvalitetne usluge praćenjem potreba i interesa korisnika.

8. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja je prikaz organizacije sustava podrške za osobe s poremećajem iz spektra autizma u Finskoj obzirom da je njihov model odgoja i obrazovanja poznat i priznat zbog svoje organiziranosti i kvalitete te se može smatrati uzornim. Osim podrške koju djeca s poremećajem iz spektra autizma mogu dobiti tijekom obrazovanja i skrbi u ranom djetinjstvu, predškolskog te osnovnog obrazovanja, radom je prikazana i podrška koju mogu dobiti u sustavu zdravstva i socijalne skrbi.

Ovaj rad obuhvaća teorijski pregled relevantnih koncepata vezanih uz samu tematiku koju obrađujemo u sklopu rada, a tiče se predstavljanja poremećaja iz spektra autizma i njihovih specifičnosti uz kratak osvrt na razlike između najnovije DSM-V klasifikacije te, u Republici Finskoj trenutno aktualne, ICD-10 klasifikacije. Diplomski rad je ujedno rezultat petomjesečnog boravka autorice ovog rada u sklopu Erasmus + programa.

Broj djece s poremećajem iz spektra autizma se iz godine u godinu povećava. Od neizmjerne je važnosti izvršno funkcioniranje sustava zdravstva i socijalne skrbi unutar kojeg se vrši probir i pravovremena dijagnostika. Timom stručnjaka izvršena kvalitetna procjena preteča je ranoj intervenciji. Opće poznata je dobrobit koju donose rano-intervencijski procesi. Novčana podrška pružena od strane nevladine agencije *Kela* od velike je pomoći za roditelje i samu djecu s PSA obzirom da je jedan od glavnih izvora financiranja potrebne dodatne asistivne tehnologije. Važnost kvalitetne podrške i inkluzije od ranog djetinjstva je neizmjerena, a pritom ne smijemo zaboraviti da kvalitetno osnovno obrazovanje i skrb, ali i obrazovanje i skrb u ranom djetinjstvu te predškolsko obrazovanje koje utječe na brojne faktore poput povećanja socijalnog i ekonomskog blagostanja, dobrobiti djece i ishoda učenja koji su temelj za cjeloživotno učenje.

Za ilustraciju organizacije sustava ranog obrazovanja i podrške u sklopu istog, iskoristit ćemo primjer *Huhtasuo Day Care Center* u kojem je autorica ovog rada provela izvjesni dio vremena s ciljem što vjerodostojnijeg prikaza istog. Naime, *Huhtasuo Day Care Center* je sastavni dio osnovne škole i škole za djecu s posebnim potrebama. Nastao je spojem četiri vrtića te karakter ne pokazuje samo kroz to, nego i kroz činjenicu da u samom vrtiću ne postoji posebno odjeljenje za djecu s posebnim potrebama, a tako ni za djecu s poremećajem iz spektra autizma. Finska postiže odlične rezultate na indikatoru kvalitete obrazovanja koji se posebice odnosi na omjer djece i osoblja te kvalifikaciju osoblja zaduženog za obrazovanje, što dokazuje

omjer djece i osoblja u *Huhtasuo Day Care Center* koji je mnogo bolji od hrvatskog. Glavni ciljevi obrazovanja se poklapaju sa ciljevima i načelima *Huhtasuo Day Care Center*, a koji se odražavaju na učenje kroz igru, suradnju i odnos s vršnjacima, usvajanje osnovnih vještina s posebnim naglaskom na socijalne i emocionalne vještine, regulaciju ponašanja kroz *Papilio* program te prihvaćanje različitosti obzirom na velik broj djece s posebnim potrebama, ali i upoznavanje različitih kultura, čemu u prihod ide i velik broj djece iz raznih dijelova svijeta.

Obzirom da u Finskoj za ostvarivanje prava na podršku nije potrebna formalna dijagnoza, i u *Huhtasuo Day Care Center* svako dijete s posebnim potrebama ima, kroz suradnju svih koji sudjeluju u poučavanju, izrađen individualni plan i, u skladu s individualnim potrebama, primjerenu podršku. Hrvatska se može ugledati i na težnju da svako dijete, imalo ono posebne potrebe ili ne, ima svoj individualni plan. Produljeno obvezno obrazovanje možemo usporediti s godinom odgode u Hrvatskoj, a koju djeca s posebnim potrebama mogu dobiti zbog procjene da bi odgoda upisa pozitivno utjecala na djetetov psihofizički razvoj. U Finskoj je također glavni cilj ojačati djetetove sposobnosti koje mu pomažu da se nosi s obrazovanjem što je bolje moguće. Kroz opširno i sveobuhvatno napisane kurikulume za obrazovanje, Finska može poslužiti kao primjer i nama za ustrajanje na kurikularnoj reformi. Uzmemo li u obzir konstantnu težnju Finske za istraživanjem, praćenjem i evaluacijom obrazovnog sustava te posljedičnim promjenama, nije ni čudo da drži titulu jedne od zemalja sa najboljim obrazovnim sustavom u svijetu.

U Finskoj, gdje je inkluzija službena obrazovna politika, pretpostavlja se to da je jedna škola pogodna za sve učenike (Salovita, 1999; Naukkarinen, 2003; Ministry of Education, 2007 prema Takala i sur., 2009). Osnovna zamisao s kojom se potiče inkluzija u Finskoj, odnosi se djelomičnu inkluziju, a za istu učenicima nije potrebna formalna dijagnoza nego postojanje potrebe (Takala i sur., 2009). Važno je napomenuti kako je učenicima omogućen prijelaz iz jednog sustava u drugi nesmetano i bez potrebne dijagnoze. Sudjelovanjem u samom osnovnom obrazovanju u Finskoj, ali i čitanjem brojne literature i dokumentacije, može se doći do zaključka kako je individualno prilagođena podrška ključan aspekt poučavanja učenika s PSA. Individualni pristup u samom poučavanju te praćenje djetetovih interesa i potreba kao i najprikladnijih načina učenja je temelj uspjeha. Obzirom na financijsku moć Finske i omogućivanje prijenosnih računala i iPada u samom obrazovanju, učenicima s PSA je omogućeno lakše sudjelovanje u nastavi. Naglasak se stavlja na ono što učenici mogu i samim tim se povećava njihova motivacija za rad. Naime, i sama sam imala priliku vidjeti, a i poučavati učenike engleski jezik, te uvidjeti važnost komunikacije. Učiteljici prioritet nije pisanje i čitanje

koliko komunikacija i razumijevanje odnosno mogućnost sporazumijevanja i funkcionalno korištenje znanja.

Razloge dobrog obrazovnog sustava Finska može pripisati i načinu odabira učitelja. Naime, svake godine zaprime više tisuća prijava za učiteljski studij, dok ih se samo 700 upiše (Sahlber, 2013 prema Morgan, 2014). Studenti prolaze kroz dvije faze selekcije (Tucker, 2102 prema Morgan, 2014). Prva razina selekcije ide prema kriterijima: visok prosjek ocjena, dokazi o sudjelovanju u visokokvalitetnim izvanškolskim aktivnostima i visok broj bodova na prijemnom ispitu. Ukoliko zadovolje sve kriterije iz prve razine selekcije, moraju izvrsno napisati esej o nastavi i proći motivacijski intervju u kojem odgovaraju na razna pitanja o tome zašto žele postati učitelji te pokazati učinkovite komunikacijske vještine. Studenti koji upišu učiteljski studij spadaju u 10 % najboljih srednjoškolaca Finske (Hancock, 2011 prema Morgan, 2014). Uzmemo li sve u obzir, učiteljska profesija je mnogo cjenjena, a mladi studenti se više nadaju biti primljeni na učiteljski studij nego na studij medicine i prava (Sahlber, 2011a prema Morgan, 2014). U prilog navedenom ide i to da su u Finskoj prosječne plaće najveće u informacijskoj i komunikacijskoj industriji te obrazovanju (Statistics Finland, 2017).

Jedan od ciljeva ovog istraživanja bio je usmjeren i na upoznavanje, tj. dobivanje uvida u područje rada (aktivnosti, usluge i projekti) koje pokriva *The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome* uz informacije o iskustvima koja članovi Udruge, u ovom slučaju predsjednica, imaju u radu s osobama s poremećajem iz spektra autizma, područjima i potrebama svojih korisnika koje pokriva udruga i svi njeni članovi te promišljanja o mogućim inovacijama na područjima rada koje pokrivaju, u skladu s opserviranim učincima vlastitog rada i rada ostalih udruga relevantnih u radu s istom populacijom.

Zaključak koji se može izvesti iz rezultata samog istraživanja je kompleksnost i strukturiranost, ali i organiziranost rada Udruge koja, u nastojanju da dostigne svoje ciljeve, odgovori na sve potrebe svoje korisnika i doprinese kvaliteti života svih osoba s poremećajem iz spektra autizma, ostvaruje suradnju sa stručnjacima različitih profila, pravnim i javnim osobama, udrugama, vladinim i nevladinim organizacijama. Kroz brojne usluge koje nudi svojim korisnicima, Udruga želi postići pristupačnost u svakodnevnom životu te mogućnost sudjelovanja u društvenim aktivnostima za osobe s poremećajem iz spektra autizma. Usluge kojima se bavi i koje nudi uključuju promociju interesa osoba s poremećajem iz spektra autizma distribucijom informacija o spektru te omogućavanje pristupačnosti relevantnih informacija svim svojim korisnicima, koje čine osobe s poremećajem iz spektra autizma, njihove obitelji,

stručnjaci te zainteresirani za istu problematiku. Kako bi susrela potrebe svojih korisnika, Udruga je omogućila dotok informacija i pomoć stručnjaka putem telefonske info linije, e-mail kontakta, dogovorenih susreta i mjesečnih konferencija uživo putem web stranice na koju se svi mogu uključiti. Informacije i podatke koje članovi Udruge skupe putem interakcija s korisnicima Udruga koristi kao polaznu točku prilikom planiranja aktivnosti i projekata koje provodi u suradnji sa lokalnim udrugama, stručnjacima sa različitih interesnih područja i samim korisnicima. Primjeri usluga koje Udruga nudi korisnicima, poput savjetovanja i usmjeravanja, aktivnosti vršnjačke podrške, koordinacija *Autism network (Aunet)* stručnjaka iz područja poremećaja iz spektra autizma, pristup otvorenoj knjižnici sa svom relevantnom literaturom, časopis *Autismi* kojeg izdaju četiri puta godišnje te mnoge druge daju nam uvid u širinu područja rada te angažman u različitim interesnim sferama Udruge. Iskustva i prethodna saznanja u radu s populacijom osoba s poremećajem iz autističnog spektra, njihovim obiteljima i stručnjacima pomažu članovima Udruge u formiranju i definiranju preporuka za rad i uspostavljanje uspješne suradnje.

Unatoč naizgled sveobuhvatnom djelokrugu Udruge, još uvijek postoji prepoznati potencijal i promišljanja o poboljšanjima koja će podignuti kakvoću usluga i dati opširnije mogućnosti korisnicima s ciljem podizanja kvalitete života osobama s poremećajem iz spektra autizma i njihovih obitelji. U konačnici je važno imati na umu preporuke za rad, ali i stalnu težnju za usavršavanjem rada na svim razinama specifičnu za generalni sustav podrške za osobe s poremećajima u razvoju u Finskoj. Nalazi dobiveni istraživanjem upućuju na sljedeće smjernice za postizanje kvalitete sustava na razini visoko organiziranog finskog ustroja: adekvatan pristup, inovacije, uključivanje šire zajednice i institucionalna podrška, profesionalno usavršavanje i edukacije u skladu s najnovijim istraživanjima, prepoznavanje individualnih potreba i pravodobno i prikladno reagiranje na iste, promicanje suradnje i uključenosti stručnjaka različitih profila i iz mnogostranih interesnih područja, kao i podobno korištenje resursa i želja za unaprjeđenjem postojeće situacije.

Ilustracijom prethodno navedenih, za autizam u Finskoj, reprezentativnih organizacija, cilj je bio pokušati prikazati protočnost i povezanost, ali i zavidnu razinu kvalitete i ustroja sustava podrške u Finskoj. Jedinствена prilika koju pruža program razmjene studenata omogućila mi je širenje horizonta upoznavanjem uređenja koje radi na sustavnom unaprjeđenju i napretku, bez traga zanošenja postojećim izvrsnim rezultatima. Petomjesečni boravak u okruženju u kojem je visoko kvalitetno obrazovanje za sve društvena norma nesumnjivo je utjecao na oblikovanje mog stava o odgovornostima sustava podrške za osobe s poremećajem

iz spektra autizma i pojedinaca u istom, ali i vizije o pravcu u kojem bih željela usmjeriti vlastitu profesionalnu karijeru, na čiju će izgradnju nesumnjivo utjecati ovim putem stečena znanja i iskustvo.

9. LITERATURA

1. American Psychiatric Association (2013): Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Washington, DC: Author.
2. Areas of expertise/Social and health services/Social services. Posjećeno 28.07.2017. na mrežnoj stranici MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH: <http://stm.fi/en/social-services>
3. Braun, V. i Clarke, V. (2006): Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
4. Camarata, S. (2014): Early identification and early intervention in autism spectrum disorders: Accurate and effective? *International Journal of Speech-Language Pathology*, 16(1), 1-10.
5. Cepanec, M., Šimleša, S., Stošić, J. (2015): Rana dijagnostika poremećaja iz autističnog spektra – teorija, istraživanja i praksa. *Klinička psihologija*, 8 (2), 203 – 224.
6. Organisation of early childhood education and care other than pre-primary education. Posjećeno 20.6.2017. na mrežnoj stranici European commission/EACEA/Eurydice: https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Finland:Organisation_of_early_childhood_education_and_care_other_than_pre-primary_education
7. Finnish National Board of Education (2010): National Core Curriculum for Pre-primary Education. Helsinki, Finland: Finnish National Agency for Education.
8. Finnish National Board of Education (2016): National Core Curriculum for Basic Education. Helsinki, Finland: Finnish National Agency for Education.
9. Fenger, H.J.M. (2007): Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. CISS.
10. Frontpage. Posjećeno 28.7.2017. na mrežnoj stranici MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH: <http://stm.fi/en/frontpage>
11. Heinämäki, L. (2008): Early Childhood Education in Finland. Potsdam, Germany: Liberal Institute Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit.
12. Hinkka-Yli-Salomäki, P., Bannerjee, P.N., Gissler, M., Lampi, K.M., Vanhala, R., Brown, A.S., Sourander, A. (2014): The incidence of diagnosed autism spectrum disorders in Finland. *Nordic Journal of Psychiatry*, 68(7), 472-480.

13. Kielinen, M., Linna, S.L., Moilanen, I. (2002): Some aspects of treatment and habilitation of children and adolescents with autistic disorder in Northern-Finland. *International Journal of Circumpolar Health*, 61(2), 69-79.
14. Mattila, M.L., Jussila, K., Linna, S.L., Kielinen, M., Bloigu, R., Kuusikko-Gauffin, S., Joskitt, L., Ebeling, H., Hurtig, T., Moilanen, I. (2012): Validation of the Finnish Autism Spectrum Screening Questionnaire (ASSQ) for Clinical Settings and Total Population Screening. *J Autism Dev Disord* 42, 2162-2180.
15. Miles, M.B. i Huberman, M. (1994): *Qualitative Data Analysis*. London: Sage Publications.
16. Ministry of Social Affairs and Health (2002): NATIONAL CURRICULUM GUIDELINES ON EARLY CHILDHOOD EDUCATION AND CARE IN FINLAND. Helsinki, Finland: STAKES.
17. Morgan, H. (2014): Review of Research: The Education System in Finland: A Success Story Other Countries Can Emulate. *Childhood Education* 90(6), 453-457.
18. OECD (2012): *Quality Matters in Early Childhood Education Care: Finland 2012*, OECD Publishing.
19. Our Services/Disability. Posjećeno 5.8.2017. na mrežnoj stranici Kansaneläkelaitos - The Social Insurance Institution of Finland:
<http://www.kela.fi/web/en/disability?inheritRedirect=true>
20. Our Services/Disability/Disability Allowance for persons under 16 years of age. Posjećeno 5.8.2017. na mrežnoj stranici Kansaneläkelaitos - The Social Insurance Institution of Finland:<http://www.kela.fi/web/en/disability-allowance-for-persons-under-16-years-of-age>
21. Preliminary population statistics. Posjećeno 17.6.2017. na mrežnoj stranici Official Statistics of Finland: http://www.stat.fi/til/vamuu/2017/04/vamuu_2017_04_2017-06-16_tie_001_en.html
22. Population structure. Posjećeno 17.6.2017. na mrežnoj stranici Official Statistics of Finland:http://www.stat.fi/til/vaerak/2015/vaerak_2015_2016-04-01_tie_001_en.html
23. Rämä, I., Kontu, E. (2012): Searching for pedagogical adaptations by exploring teacher's tacit knowledge and interactional co-regulation in the education of pupils with autism. *European Journal of Special Needs Education*. 27(4), 417-431.
24. Salomone, E., Beranová, Š., Bonnet-Brihaulit, F., Lauritsen, M.B., Budisteanu, M., Buitelaar, J., Canal Bedia, R., Felhosi, G., Fletcher-Watson, S., Freitag, C., Fuentes, J.,

- Gallagher, L., Primo, P.G., Gliga, F., Gomot, M., Green, J., Heimann, M., Jónsdóttir, S.L., Kaale, A., Kawa, R., Kylliainen, A., Lemcke, S., Markovska-Simoska, S., Marschik, P.B., McConachie, H., Moilanen, I., Muratori, f., Narzisi, A., Noterdaeme, M., Oliveira, G., Oosteling, I., Pijl, M., Pop-Jordanova, N., Poustka, L., Roeyers, H., Rogé, B., Sinzig, J., Vicente, A., Warreyn, P., Charman, T. (2016): Use of early intervention for young children with autism spectrum disorder across Europe. *Autism*, 20(2), 233-249.
25. Takala, M., Pirttimaa, R., Törmänen, M. (2009): Inclusive special education: the role of special education teachers in Finland. *British Journal of Special Education* 36(3), 162-172.
26. The Finnish Association for Autism and Asperger's Syndrome. Posjećeno 15.7.2017. na mrežnoj stranici AUTISMI JA ASPERGERLIITTO: https://www.autismiliitto.fi/files/2032/Liiton_esite_englanniksi_2016_www.pdf
27. Tkalac Verčić, A., Sinčić Ćorić, D., Pološki Vokić, N. (2010): Priručnik za metodologiju istraživačkog rada - kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje. Zagreb: M.E.P.
28. Wages, Salaries and Labour Costs. Posjećeno 7.9. 2017. na mrežnoj stranici Statistics Finland: http://www.stat.fi/til/pr/2015/pr_2015_2017-04-06_tie_001_en.html
29. World Health Organization. (1992): The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines. Geneva: World Health Organization.

10. Prilozi

10.1. Ilustracija aktivnosti i uređenja obrazovnih ustanova u Finskoj

Slika 1: Primjer aktivnosti u danu „kada igrače idu na praznike“

Slika 2: Prikaz dvorišta vrtića

Slika 3: Igranje u dvorištu vrtića

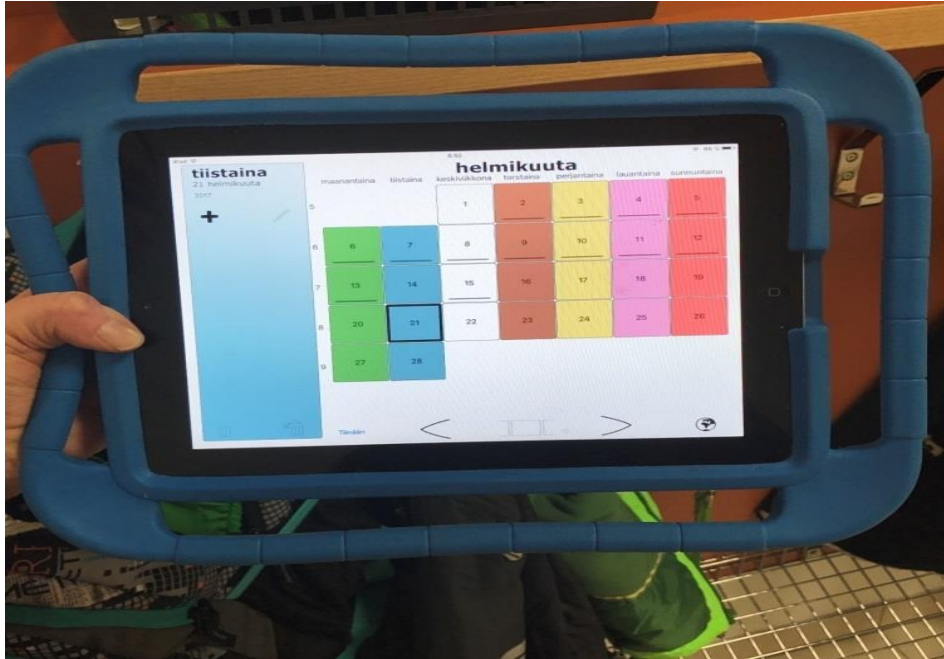
Slika 4: Raspored dnevnih aktivnosti za grupu u vrtiću

Slika 5: Finski dizajn spavaonice u vrtiću

Slika 6: "Tobii" komunikator pogledom kojim se služi učenica koja prima pojačanu podršku u osnovnom obrazovanju

Slika 7: iPad s komunikatorom za učenike koji primaju posebnu podršku

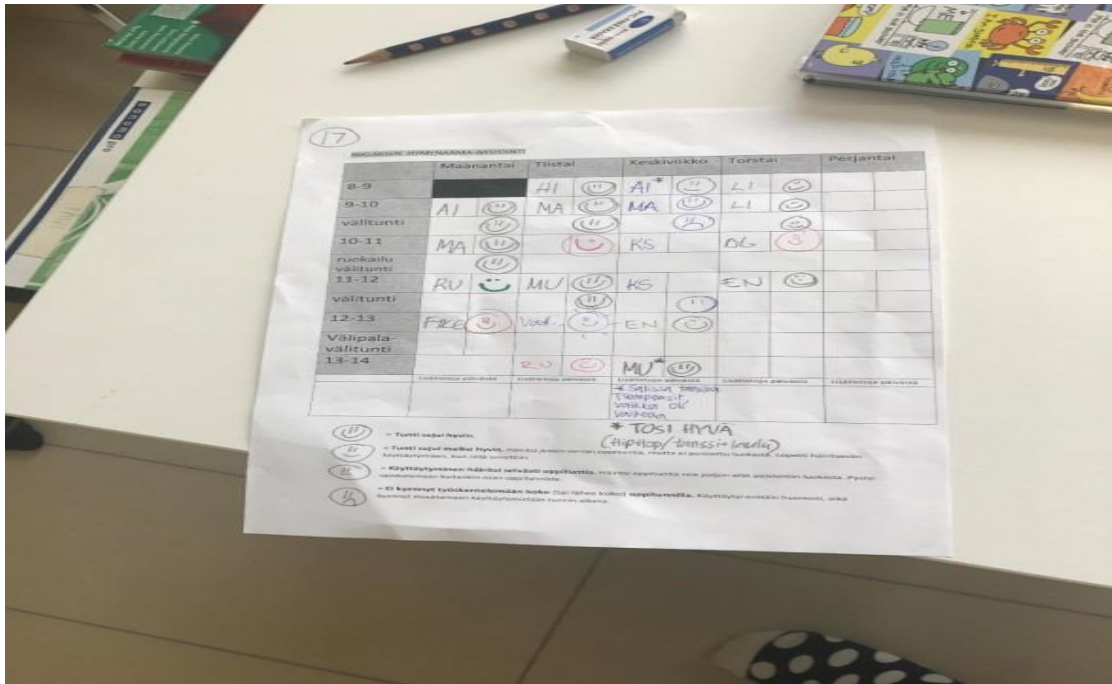
Slika 8: Učionica

Slika 9: Izdvojena prostorija unutar učionice

Slika 10: Igraonica

Slika 11: Tablica za funkcionalnu analizu ponašanja

Slika 12: Plastificirane kartice za višekratnu upotrebu

Slika 13: Kartice za učenje engleskog jezika

Slika 14: Korištenje tableta u svrhu učenja engleskog jezika